

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

Katedra trestního práva

**Výjimečný trest – trestněprávní a
kriminologické aspekty**

Diplomová práce

Autor práce: **Lucie Hrnčířová**
Vedoucí práce: **JUDr. Simona Stočesová Ph.D.**
Oponent práce:
Datum obhajoby: **2012**
Hodnocení:

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.

2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 29. března 2012. Lucie Hrnčířová

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Pojem a účel trestu	3
3	Historie trestů – výjimečný trest, trest smrti a trest odnětí svobody.....	4
3.1	Historie výjimečného trestu a trestání	4
3.2	Trest smrti v České republice	9
3.3	Trest smrti ve světě.....	10
3.4	Trest odnětí svobody.....	11
4	Postavení výjimečného trestu v zákoně č. 40/2009 – trestním zákoníku.....	12
4.1	Ukládání výjimečného trestu mladistvým pachatelům.....	13
4.2	Přezkum trestu odnětí svobody na doživotí.....	14
4.3	Podmíněné propuštění	15
4.4	Milost a amnestie.....	17
5	Trestněprávní aspekty výjimečného trestu.....	19
5.1	Druhy výjimečného trestu a obecné podmínky pro jejich ukládání	19
5.2	Trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let	20
5.3	Trest odnětí svobody na doživotí.....	21
6	Kriminologické aspekty výjimečného trestu.....	24
6.1	Osobnost pachatele	24
6.2	Viktimologie	25
6.3	Násilná kriminalita.....	26
7	Otázka možnosti resocializace, znalecké posudky a jejich význam při ukládání výjimečného trestu	28
7.1	Vliv výjimečného trestu na osobnost pachatele.....	31
7.2	Otázka resocializace u osob s výjimečným trestem	31
8	Výkon výjimečného trestu	34
8.1	Věznice Mírov	35
8.2	Věznice Valdice.....	36
8.3	Věznice Opava.....	36
8.4	Vzdělávání a práce vězňů v České republice	37
8.5	Výkon trestu odnětí svobody	38
9	Výjimečné tresty v zahraničí – Velká Británie, USA, Rakousko, Slovensko, arabské státy	41
9.1	Výjimečný trest ve Velké Británii	41
9.2	Výjimečný trest v USA.....	42
9.3	Výjimečný trest v Rakousku.....	44
9.4	Výjimečný trest na Slovensku	44
9.5	Výjimečný trest v arabských státech	46
9.6	Islámský právní systém a výjimečný trest v muslimských státech.....	47
10	Návrhy de lege ferenda.....	50
11	Závěr.....	51
12	Resumé	53
13	Seznam použité literatury	55
13.1	Zákony	55
13.2	Sekundární literatura.....	55
13.3	Internetové zdroje	56

„Vražda je extrémní agrese s nezvratnými důsledky. Extrémní agrese však tvoří jen pověstný vrchol ledovce násilí mezi lidmi. Je proto vhodným modelem studia lidské agrese. Každý člověk je agresor a za určitých okolností se může stát vrahem.“

Prof. PhDr. Anton Heretik, CSc.

1 Úvod

Téma diplomové práce Výjimečný trest – trestněprávní a kriminologické aspekty jsem si vybrala proto, že mě tato problematika dlouhodobě zajímá. Vzhledem k tomu, že moje matka působí jako soudkyně na Městském soudě v Praze a již několikrát výjimečný trest ukládala, měla jsem možnost se na některé případy zaměřit velice detailně a u několika jsem byla přítomna při hlavních líčeních. Svou práci však nechci pojímat, a ani by to nebylo v souladu s jejím zadáním, jako popis životů pachatelů nejzávažnějších trestných činů v České republice. I když se tomu alespoň v poznámkách pod čarou nejspíše nevyhnu, protože ač se to může zdát neuvěřitelné, z některých našich doživotně odsouzených vězňů se stali slavní. Díky této skutečnosti ale lze lépe nazírat do jejich životů a dostupnost informací o nich je vcelku vysoká. Tím se tedy, otevírá možnost nahlížet do životů těch, kteří naší společnost děsí a fascinují zároveň. Velkou inspirací pro mě byla kniha Doživotí novináře Luboše Xavera Veselého, který v roce 2007 udělal rozhovory s 18 doživotně odsouzenými vězni, mezi kterými se nacházela tak známá jména jako například Ludvík Černý, Ivan Roubal, Jaroslav Stodola, Zdeněk Vocásek a samozřejmě Jiří Kajínek.

Dalším důvodem pro zvolení daného tématu byl můj zájem o porovnání systému ukládání výjimečných trestů u nás a v zahraničí. Jakkoliv se může výběr zemí, ve kterých jsem se na výjimečný trest zaměřila, zdát nesourodý, učinila jsem tak ryze podle vlastního výběru a nenechala jsem se inspirovat žádnou z již napsaných knih zabývajících se touto problematikou. Vybrala jsem si Velkou Británii jako nejstaršího zástupce právní kultury stavějící na common law a soudcovském právu jako takovém, právě pro její značnou odlišnost od kontinentální právní kultury. Spojené státy americké byly mojí volbou proto, že jsou ukládáním výjimečného trestu přímo proslavené, Rakousko je zemí, se kterou je náš vývoj práva úzce historicky propojen, Slovensko je zemí, se kterou se můžeme v Evropě asi nejjednodušeji porovnávat, neboť podmínky vývoje obou států byly přibližně stejné. Nakonec jsem si vybrala arabské státy, protože studium jejich kulturních a jiných

odlišností spadá do okruhu mých širších zájmů, a protože nelze najít mnoho pramenů, napsaných jinak než arabsky, ze kterých by se dalo o právu nebo ukládání trestů v těchto končinách čerpat.

Nesporně zajímavou věcí pro člověka, který nikdy ve vězení nebyl a ani nikdy žádnou věznicí nenavštívil, je otázka výkonu trestu. Co dělá odsouzený k výjimečnému trestu celý den, 365 dní v roce? Mohou tito vězni pracovat? A jaká je péče o ně z hlediska jejich duševního stavu a případné možnosti resocializace? I na tyto otázky se ve své práci pokusím odpovědět. Součástí mé diplomové práce bude samozřejmě i pojednání o vývoji vězeňství a trestání vůbec, zpracování trestněprávních a kriminologických aspektů ukládání výjimečného trestu a v neposlední řadě otázka možnosti resocializace a případného návratu dlouhodobě odsouzených do společnosti. Vždyť jen pouhá představa, že je člověk minimálně 20 let izolován od okolního světa a jeho život je řízen pouze řádem nápravného zařízení, ve kterém se nachází, tedy není mu dán velký prostor pro vlastní vůli nebo pro sledování vývoje světa, je pro netrestaného člověka věcí téměř překračující hranici představitelnosti. Z pohledu dnešního dne byly před 20 lety například platební karty nebo mobilní telefony v plenkách a dnes jsou běžnou součástí každého dne. Je tedy vůbec možné, aby se takto dlouhodobě izolovaný člověk začlenil do společnosti a začal vést takzvaně všední život? A jak velkou roli v případech páchaní těch nejtěžších zločinů hrají genetické dispozice nebo faktor výchovy? Na všechny tyto otázky a mnohé další se pokusím ve své diplomové práci odpovědět.

Z metodologického hlediska je práce empirickou analýzou, která se opírá o prameny primární, tak sekundární povahy. Těžiště práce čerpá z trestního zákoníku, dále pak ze zákonů, které se přímo dotýkají zkoumané problematiky. V neposlední řadě byly pro účely práce také využity odborné publikace, monografie i studie, psané v českém, slovenském, ale také v anglickém, německém a arabském jazyce. Práce je členěna do devíti kapitol, úvodu a závěru podle tematického klíče.

2 Pojem a účel trestu

Definicí trestu existuje v odborné literatuře několik. Například Jana Navrátilová ve své knize *Výjimečný trest* definuje trest jako *zákonem stanovený právní následek za určité protiprávní jednání. Trest je právní následek činu, na němž lpí vina, spočívá v právní újmě, a ta je pachatelem trestného činu pociťována jako zlo a podle vůle zákonodárce má být jako taková přijímána.*¹

Trest ve formě odplaty za spáchané zlo a znovunastolení rovnováhy mezi zlem a dobrem, které bere do rukou člověk, je starý prakticky jako lidstvo samo. *Pohledy na trest a jeho úlohu ve společnosti byly a jsou určovány především úrovní právního vědomí, chápáním morálních a filosofických hodnot i celkovou politickou a ekonomickou situací.*² Pojetí smyslu trestu definují dvě základní teorie – absolutní a relativní. Absolutní teorie vychází ze shora zmíněné myšlenky odplaty ve formě konceptu „oko za oko, zub za zub“. Jejimi zastánci byli například Aristoteles, Tomáš Akvinský nebo Immanuel Kant. Podle jejich názoru se pachatel sám a vědomě rozhoduje ke spáchání trestného činu, a proto tedy je i smířen s faktem, že v případě jeho odhalení, bude potrestán. I výši nebo formu případného trestu je podle absolutní teorie pachatel schopen předpokládat, neboť vina a trest si mají odpovídat.

Relativní teorie vychází z myšlenky prevence. Je vyjádřena tvrzením „trestá se, aby nebylo zlo“. Přestaviteli byli například Franz List nebo Platón. Hlavní smysl trestu se zde tedy přesouvá z pouhé roviny pomsty do roviny předcházení, prevence a nápravy pachatele. Pachatel se podle relativní teorie nemá obávat krutého nebo mrzačícího trestu nebo dokonce trestu smrti, ale má se obávat neodvratitelnosti trestu a společnost by na něj měla nahlížet jako na nemocného, kterého je třeba léčit.

Teorie absolutní je starší, podle Navrátilové ji však nelze pokládat za překonanou. Ve své knize se domnívá, že v současné době znovu dochází k oživení tohoto pojetí trestu v podobě takzvané teorie spravedlivé odměny. Ta říká, že trestní sankce je nutné ukládat, protože si to pachatel zaslouhuje a zahrnuje v sobě odplatu, mstu a odvetu.³ Trestní zákoník výslovně účel trestu nevymezuje, ale v § 37 a 38 vymezuje zásady pro ukládání sankcí jako je zákonnost, přiměřenost nebo humanita.

¹ Navrátilová J., *Výjimečný trest*. Praha: Nakladatelství Leges, 2010, s. 9.

² Kalvodová, V., *Trest odnětí svobody na doživotí*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 7.

³ Navrátilová J., *Výjimečný trest*, s. 10.

3 Historie trestů – výjimečný trest, trest smrti a trest odnětí svobody

3.1 Historie výjimečného trestu a trestání

Základy trestního práva na území České republiky lze najít ve slovanském právu archaickém. Vzhledem k tomu, že dlouhou dobu chyběla kodifikace trestního práva, vycházelo se zejména z práva obyčejového. Tresty byly vnímány jako nastolení míru a rovnováhy poté, co někdo svým jednáním narušil důležité principy společenství. Užívaly se instituty kolektivní viny (za prohřešek mohla odpovídat celá vesnice nebo společenství), svépomoci (poškozený mohl vykonat trest sám), kamenování, narovnání (pachatel a poškozený se mohli dohodnout, většinou na peněžité kompenzaci), se kterým úzce souvisely tzv. příhlavní peníze (peníze za hlavu, většinou za vraždu). Dalším hojně používaným institutem byl ordál soudního souboje, kdy se vrah a jeho žalobce (nejbližší příbuzný zavražděného) smlouvou zavázali k souboji. Ten, kdo vyhrál z důvodu stanného práva, tedy jeho protivník se k souboji nedostavil, měl právo protivníka usmrtit. Řád práva zemského o tom hovořil takto: *jieti nebo zabíti, a prokole jemu stehně, i má jej k ocasu koňskému přivázati, nic z jeho rúcha nsvláče, i vléci jej pod Pražskou šibenici.*⁴ Mezi první kodifikace práva patří také Koldínova práva městská, ve kterých bylo popsáno rozdělení trestů na trest smrti, tresty majetkové, trest ztráty cti, vypovězení, vězení na určitou dobu a trest vězení na doživotí, ale jak bude zmíněno níže, omezování odsouzených na svobodě jako samotný výkon trestu se příliš neužívalo.

V roce 1710 se českým zemím dostalo první kodifikace trestního práva v podobě hrdelního řádu císaře Josefa I., který se ale užíval jen podpůrně. První skutečná kodifikace trestního práva na území Čech a Moravy pochází z roku 1768. Jedná se o tereziánský trestní zákoník *Constitutio Criminalis Theresiana*. Už v době svého zavedení se jevil jako zastaralý, neboť například netrval na zásadě, že osoba může být stíhána pouze pro trestný čin, který je výslovně uveden v zákoně.

⁴ Malý, K., Sivák, F., Dějiny státu a práva v Československu do r. 1918. Praha: Panorama, 1988, s. 216.

Posouzení je ponecháno na úvaze soudce a trest je chápán jako akt pomsty za způsobenou škodu jedinci či společnosti.⁵

Trest odnětí svobody se prakticky příliš nepoužíval. Věznice sloužily jako místo výkonu trestu pro odsouzené k smrti hladem, pro zajištění čekajících na popravu a pro převýchovu křesťanů. Věznice v dnešním slova smyslu se začaly formovat v 16. století a jejími nejčastějšími obyvateli byli prostitutky, tuláci a zloději. V této době se začala objevovat tendence potlačovat staré rodové zvyky jako například krevní msta, která sice zcela zakázána nebyla, ale byla snaha nahrazovat ji výkupem spojeným s církevními tresty, jako byl půst nebo pokání. Tresty měly odstrašující charakter a byly většinou tělesné. Krádež se tedy trestala oslepením, křivá přísaha useknutím pravé ruky, cejchem nebo vyříznutím jazyka, čarodějnictví upálením, cizoložství pohřbením za živa atd. Trest smrti byl prováděn oběšením, stětím, utopením, upálením a rozčtvrcením. Mezi další tresty patřil například prodej do otroctví, uříznutí nosu, bití holí, vystavení na pranýř nebo vyhnanství. Za rouhání se ukládal trest vytržení jazyka, za zneužití úřadu strážného vyloupení oka. Tresty také symbolicky vyřazovaly potrestané ze společnosti. Pokud byla člověku useknuta ruka nebo noha, nemohl jezdit na koni, a tudíž byl vyřazen z jezdecké družiny.⁶

K potlačování krutosti trestů začalo docházet až v 18. století, tedy v době osvícenství, kdy se také začala nahrazovat subjektivní rozhodnutí soudců konkrétními trestními sankcemi a začal se objevovat odpor proti trestu smrti jako takovému. Za Josefa II. byl v roce 1787 vyhlášen Všeobecný zákoník o zločinech a trestech, který přestává chápat trest jako způsob pomsty a začíná více pracovat s trestem odnětí svobody a s jeho druhy, jako je například zostřený žalář s okovy nebo běžné vězení. Po novele Všeobecného zákoníku v roce 1803 byl v roce 1852 vydán Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích, který platil až do roku 1950, kdy byl nahrazen trestním zákonem č. 86/1950 Sb. Jak již ze samotného názvu vyplývá, byl tímto zákonem učiněn velký krok kupředu v rozlišování trestných činů a jejich závažnosti a poprvé byla také zformována zásada „*nullum crimen sine lege*“, která je dodnes jedním ze základních pilířů trestního práva.

V 19. století dochází k výraznému rozvoji vězeňství, jehož typickým prvkem zejména v zahraničí je samovazba. Vychází se z myšlenky, že vězení je pro

⁵ Bílý, J., Právní dějiny na území České republiky. Praha: Linde Praha, 2003, s. 220.

⁶ Tamtéž, s. 458.

odsouzeného místem pokání, které mu usnadní právě samota. Druhým hojně používaným systémem byl systém mlčení, kdy vězeň sice mohl přes den pracovat se spoluvězni, ale zároveň byli všichni vázáni přísným zákazem mluvení. Porušení zákazu bylo trestáno bitím. Kromě Spojených států, kde tyto dva systémy vznikly, se dále rozšířily do Nizozemí a Francie. Z těchto systémů se pak různými modifikacemi vyvinul například progresivní systém výkonu trestu (první část trestu se vykonává v izolaci, následně je vězňi umožněno pracovat, poté pracovat i mimo věznici a závěrečnou fází je podmíněčné propuštění) nebo Elmirský systém s institutem neurčitěho odsouzení, kdy se délka výkonu trestu určuje až během výkonu. Přesto, že se takto jeví Elmirský systém jako velice demotivující, ve skutečnosti tomu tak nebylo. Velice se přihlíželo k chování vězně a na jeho základě byl vězňi rozšiřován nebo zužován okruh možností. Elmirský systém také více než bylo běžné, dbal na přípravu vězňů na případné propuštění a zařazení do běžného života.

Kromě USA má proslavený vězeňský systém i Velká Británie. Jeho název je Borstalský vězeňský systém a byl určen pro delikventní chlapce ve věku 16 až 21 let. Jeho koncepce vycházela z Elmirského systému a jeho zvláštností byl *individualizovaný přístup k odsouzeným a používání metod, které navazují na strukturu osobnosti. Pro nápravu odsouzených tedy není rozhodující kvalita budov a technického vybavení, ale hlavními faktory jsou kvality a schopnosti výchovných pracovníků.*⁷

Ve 20. století se pak vlivem humanitárního hnutí začíná při výkonu trestu více přihlížet k rehabilitační a resocializační funkci. Zákon č. 91/1934 Sb., o ukládání trestu smrti a doživotních trestech, stanovuje možnost uložit místo trestu smrti trest odnětí svobody na doživotí a u doživotí byla stanovena možnost podmíněčného propuštění po 20 letech. Ani trest smrti ani doživotní tresty se však neukládaly příliš často, více se používal trest odnětí svobody, který v průměru trval 10 až 20 let. Rakouský trestní zákon za trestný čin vraždy stanovoval trest smrti, který bylo možné přeměnit v trest odnětí svobody prostřednictvím milosti. Ta se udělovala velice často.

Po druhé světové válce se úprava trestního práva věnovala hlavně nacistickým zločinům a zločinům proti obyvatelům Československa. Tyto normy

⁷Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J., Základy penologie. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 15.

byly obsaženy například v dekretch prezidenta republiky č. 16/1945, o potrestání nacistických zločinců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, která například stanovovala trest za členství v SS nebo zvláštní tresty za loupež nebo vraždu spáchanou ve jménu nacismu.

Zákon č. 86/1950 Sb. sice učinil velký pokrok v kodifikaci trestního práva hmotného, ale vyznačoval se zejména přehnanými tresty pro odpůrce socialistického režimu, pro které ve valné většině vyměřoval sankce v podobě trestu smrti nebo trestu odnětí svobody na doživotí, který se ukládal například za vyzvědačství, ublížení na zdraví ústavnímu činiteli nebo za porušení povinnosti strážní služby za bojové situace se zvláště těžkým následkem. V roce 1957 byl trest odnětí svobody na doživotí nahrazen trestem odnětí svobody na 25 let. Důvodem bylo, že vězeň při uložení doživotního trestu propadá pesimismu a jeho náprava se tak stává nemožnou.

Zákon č. 140/1961 Sb. a jeho novela - trestní zákon č. 45/1973 pracovali jak s ukládáním trestu smrti, tak s ukládáním trestu doživotního odnětí svobody. Zařazovány poté byly jen drobné modifikace. Velkou změnu přinesl až zákon č. 175/1990, kdy byl trest smrti vyjmut ze seznamu trestů. Tresty smrti uložené před účinností tohoto zákona byly přeměněny na tresty doživotní, neboť na základě uvedené novely trestního zákona se trest odnětí svobody na doživotí stal na místo zrušeného trestu smrti nejpřísnější z forem výjimečného trestu. Tento zákon s účinností od 1. 7. 1990 až do jejího skončení dne 31. 12. 2009 upravoval dvě formy výjimečného trestu, a to trest odnětí svobody nad 15 až do 25 let a jednak trest odnětí svobody na doživotí. *Podstata výjimečnosti spočívala v tom, že doba trvání trestů byla delší, než byla obecně nejvyšší přípustná horní hranice trestu odnětí svobody stanovená v § 39 odst. 1 TZ na 15 let. Překročení nejvyšší obecně přípustné výměry bylo v případě výjimečného trestu zdůvodněno spácháním určitých nejzávažnějších trestných činů pachateli s výrazně negativními osobnostními rysy. U těchto pachatelů by ke splnění účelu trestu stanoveného v § 23 TZ nepostačoval trest do 15 let, proto zákon v těchto případech připouštěl výjimečné zvýšení hranice trestů nad 15 do 25 let nebo na doživotí.*⁸

Zákon současně stanovil striktní podmínky pro ukládání výjimečného trestu, které zaručovaly, že tento druh trestu nebude ukládán v případech, v nichž účel trestu

⁸ Navrátilová J., s. 53.

mohl splnit trest odnětí svobody do 15 let, případně za současného uložení ochranného opatření. Základní podmínkou bylo, že tento trest bylo možné uložit pouze za trestný čin, u něhož to trestní zákon umožňoval, to znamená, že tento druh trestu musel být výslovně uveden u příslušné skutkové podstaty. Okruh trestných činů, u nichž bylo možno pachateli uložit výjimečný trest, byl taxativně stanoven v § 29 trestního zákona. Další podmínky pak byly stanoveny samostatně pro trest odnětí svobody nad 15 do 25 let a pro trest doživotí.

Trest odnětí svobody nad 15 do 25 let bylo možno uložit pouze za situace kumulativního splnění podmínek, že stupeň nebezpečnosti spáchaného trestného činu byl velmi vysoký a možnost nápravy pachatele byla obzvláště ztížena. Novelou účinnou od 1. ledna 2002 došlo k zavedení alternativního poměru obou uvedených podmínek, a proto k uložení uvedeného druhu výjimečného trestu stačilo splnění pouze jedné z nich.

Uložení trestu odnětí svobody na doživotí bylo od počátku jeho zavedení možné pouze u taxativně vyjmenovaných trestných činů přímo v ustanovení § 29. Jednalo se o trestné činy představující úmyslné kvalifikované usmrcení alespoň jedné osoby. Dalším nezbytným předpokladem pro uložení tohoto druhu trestu bylo až do 31. prosince 2001 kumulativní splnění podmínek, že *stupeň nebezpečnosti takového trestného činu pro společnost je mimořádně vysoký vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku, dále, že uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti, a dále, že není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad 15 až do 25 let.*⁹ Novelou trestního zákona č. 256/2001 Sb. byly s účinností od 1. ledna 2002 poslední dvě podmínky sloučeny a k uložení doživotního trestu se až do skončení účinnosti tohoto zákona vyžadovalo vedle splnění první podmínky pouze alternativní splnění alespoň jedné z obou uvedených podmínek.

⁹ Zákon č. 175/1990, § 29 odst. 4.

3.2 Trest smrti v České republice

K vážnějším debatám o zrušení trestu smrti a jeho nahrazení trestem výjimečným začíná v Evropě docházet až po roce 1945. V této době začíná OSN vymezovat jisté skupiny obyvatel, na kterých by měl být trest smrti zakázán, jako jsou například osoby mladší 18 let nebo těhotné ženy. V případech, kdy trest smrti být vykonán smí, má být proveden tak, aby docházelo k co nejmenším fyzickým i duševním útrapám. V roce 1948 byla přijata Všeobecná deklarace lidských práv, která právo na život zakotvila jako právo absolutní, ale výslovně trest smrti nezakázala. Zákaz trestu smrti deklarovala až Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, která nabyla účinnosti 3. září 1953.¹⁰ Protokol číslo 13 k Úmluvě stanoví, že: *Členské státy Rady Evropy, které podepsaly tento protokol, přesvědčeny, že právo každého člověka na život je základní hodnotou demokratické společnosti a že zrušení trestu smrti je nezbytné pro ochranu tohoto práva a pro plné uznání nezadatelné důstojnosti všech lidských bytostí; přejíce si posílit ochranu práva na život zaručeného Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod, podepsanou v Římě dne 4. listopadu 1950; konstatující, že Protokol č. 6 k Úmluvě týkající se zrušení trestu smrti, podepsaný ve Štrasburku dne 28. dubna 1983, nevylučuje trest smrti za činy spáchané v době války nebo bezprostřední hrozby války; rozhodnuty učinit poslední krok ke zrušení trestu smrti za všech okolností.*¹¹

V České republice byl trest smrti zrušen v roce 1990. Poslední poprava se uskutečnila v Praze 2. února 1989 v případě čtyřnásobného vraha Štefana Svitka. Zákon č. 175/1990 Sb. již trest smrti neobsahoval. Na ústavní úrovni toto stanovisko 16. prosince 1992 potvrdila Listina základních práv a svobod, která ve svém článku 6 říká, že nikdo nesmí být zbaven života a že trest smrti se nepřipouští. Nejvyšším trestem v České republice tak zůstává trest odnětí svobody na doživotí.

Posledním Čechem, který měl být popraven, je Zdeněk Vocásek. Trest smrti oběšením mu byl uložen za dvojnásobnou vraždu a jeden pokus vraždy a prezident Gustáv Husák jeho trest 6. prosince 1989 podepsal. Poprava se měla odehrát 27. prosince 1989, ale trest byl ten den zrušen prezidentem Václavem Havlem.¹² Zdeněk

¹⁰ <http://www.helcom.cz/search.php?rsvelikost=sab&rstext=all-phpRS-all&rstema=16> [online], 29. 3. 2012.

¹¹ http://www.cak.cz/files/170/BA_04_Z2.pdf, [online], 7. 3. 2012, s. 167.

¹² Veselý, L., Doživotí. Praha: Nakladatelství XYZ, 2007, s. 391.

Vocásek je také prvním doživotně odsouzeným v České republice, který už si po 20 letech mohl požádat o podmíněčné propuštění. To mu ale šumperský soud 4. října 2007 zamítl s tím, že Vocásek nedospěl dostatečné nápravy, a tak stále zůstává ve věznici Mírov.

3.3 Trest smrti ve světě

Ve světě však stále ještě zůstávají desítky států, které trest smrti praktikují. V roce 2006 bylo na světě podle statistik organizace Amnesty International vykonáno 1591 poprav v 25 zemích, o dva roky později to bylo 2390 popravených ve stejném počtu států a v roce 2010 se uskutečnilo 527 poprav ve 23 státech. Tato čísla ale nezahrnují počty popravených v Číně, která tyto údaje tají. Mezi státy, kde se trest smrti používá, patří například Egypt, Thajsko, Spojené arabské emiráty, Saúdská Arábie, Libye nebo Spojené státy americké. Některé z těchto států při ukládání trestu smrti dokonce ignorují mezinárodní smlouvy o ochraně lidských práv a vykonávají trest i na občanech mladších 18 let. Trest smrti tyto státy ukládají například za drogovou kriminalitu, sexuální trestnou činnost, ekonomickou trestnou činnost nebo rouhačství. Mezi dnešní způsoby vykonání poprav patří zastřelení, ukamenování, setnutí hlavy, smrtící injekce, elektrické křeslo, ubodání a oběšení.

Debaty o zrušení nebo naopak znovuzavedení trestu smrti se ve společnosti vedou stále. Mezi retencionisty, tedy zastánce trestu smrti, patří i značná část laické veřejnosti. Mezi jejich hlavní argumenty patří průzkumy veřejného mínění, silný odstrašující vliv poprav na veřejnost, naprosté zneškodnění osob ohrožujících společnost a fakt, že doživotní trest je pro vězně ještě krutější a pro stát finančně zatěžující. Abolicionisté jim oponují tím, že právo na život je neodejmutelné, že represe má být přiměřená a že zde hrozí velké riziko justičních omylů.

3.4 Trest odnětí svobody

Jak již bylo zmíněno výše, věznice a s nimi tedy i tresty odnětí svobody se začaly formovat v 16. století. Ještě nějakou dobu však věznice fungovaly spíše jako zajišťovací prostory pro obžalované a pro ty, kteří čekali, až na nich bude vykonán trest. Díky postupné humanizaci a propracování systematiky vězeňství a ukládání trestů, máme dnes v České republice několik typů věznic, o nichž bude řeč níže. Věznice jako takové se přizpůsobují i určitým skupinám pachatelů, jako jsou například mladiství nebo ženy, které si tresty většinou odpykávají ve věznici ve Světlé nad Sázavou nebo v Opavě. Výkon trestu odnětí svobody upravuje zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

Trest odnětí svobody lze podle zákona č. 40/2009 Sb. uložit podmíněně, tedy se soudem stanovenou dobou odkladu, ve které se odsouzený nesmí dopustit spáchání úmyslného trestného činu, nebo nepodmíněně, tedy s nástupem výkonu ihned. Pokud je odsouzenému uložen nepodmíněný trest odnětí svobody, soud také určí, v jakém druhu věznice bude trest vykonáván. V České republice dělíme věznice na věznice s dohledem, s dozorem, s ostrahou nebo se zvýšenou ostrahou.

Během výkonu trestu lze měnit rozhodnutím soudu typ věznice, ve které si odsouzený trest odpyká, a to vždy o jeden stupeň a pouze v případě, že soud dospěje k závěru, že přísnější nebo naopak mírnější typ věznice povede k nápravě odsouzeného lépe. *Hlavním cílem trestu odnětí svobody je výchovné působení na pachatele trestného činu, dosažení změny struktury v jeho chování žádoucím způsobem a jeho zdárná reintegrace do intaktní společnosti.*¹³

¹³ <http://www.vscr.cz/veznice-pankrac-26/vykon-vezenstvi-652/vykon-trestu-odneti-svobody-5746> [online], 7. 3. 2012.

4 Postavení výjimečného trestu v zákoně č. 40/2009 – trestním zákoníku

Výjimečným trestem se v České republice rozumí jednak trest odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let, jednak trest odnětí svobody na doživotí. Výjimečný trest může být uložen jen za zvlášť závažný zločin, u něhož to trestní zákon dovoluje.¹⁴ Jak už vyplývá jak ze samotného pojmu, tak ze zákonné definice, výjimečný trest je v českém trestním právu zvláštním institutem a prostředkem potrestání těch pachatelů, kteří jsou pro společnost jasnou hrozbou a možnost jejich nápravy (resocializace) je mizivá nebo žádná. Mírnější formou výjimečného trestu je trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let. Takový trest může soud uložit tehdy, pokud je závažnost zvlášť závažného zločinu velmi vysoká nebo možnost nápravy pachatele je obzvláště ztížena.

Trest odnětí svobody na doživotí je nástupcem trestu smrti a lze jej uložit za zvlášť závažný zločin vraždy spáchaný podle § 140 odst. 3 zákona č. 40/2009 Sb., nebo tomu, kdo při spáchání zvlášť závažného zločinu obecného ohrožení, vlastizrady, teroristického útoku, teroru, genocidia, útoku proti lidskosti, použití zakázaného bojového prostředku a nedovoleného vedení boje, válečné krutosti, perzekuce obyvatelstva, zneužití mezinárodně uznávaných a státních znaků, zavinil úmyslně smrt jiného člověka. Za shora uvedené trestné činy uloží soud trest odnětí svobody na doživotí za podmínky, že zvlášť závažný zločin je mimořádně závažný vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu jeho provedení, popřípadě je proveden ze zvláště zavrženíhodné pohnutky nebo následek takového trestného činu je zvlášť těžký a těžko napravitelný a vyžaduje-li to účinná ochrana společnosti nebo není naděje, že by k nápravě pachatele postačil trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let.

¹⁴ Zákon č. 40/2009 Sb., § 54 odst. 1.

4.1 Ukládání výjimečného trestu mladistvým pachatelům

Mladistvému pachateli výjimečný trest podle § 54 trestního zákoníku uložit nelze. Trestní řízení vztahující se k mladistvým pachatelům upravuje s účinností od 1. 1. 2004 zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (ZSM), který v ustanovení § 31 odst. 1 ZSM stanoví, že *trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoníku se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž však horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok*¹⁵.

Dle § 31 odst. 3 ZSM *v případě, že mladistvý spáchal provinění, za které trestní zákoník dovoluje uložení výjimečného trestu, a že povaha a závažnost provinění je vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku mimořádně vysoká, může soud pro mládež uložit mladistvému odnětí svobody na pět až deset let, má-li za to, že by odnětí svobody v rozmezí uvedeném v odst. 1 k dosažení účelu trestního opatření nepostačovalo*.¹⁶ Z dikce citovaného ustanovení ZSM je zřejmé, že podmínky pro mimořádné zpřísnění trestního opatření jsou u mladistvých obdobné, jako u výjimečného trestu odnětí svobody na doživotí. Okruh provinění, za která lze uložit takovéto trestní opatření, je u mladistvých dále omezen snížením dolní i horní hranice sazby odnětí svobody v porovnání s výjimečným trestem. Současně ZSM v ustanovení § 93 odst. 2 obligatorně stanoví uložení ochranné výchovy dítěti, které spáchalo čin, za který trestní zákoník dovoluje uložení výjimečného trestu, a které v době spáchání činu dovršilo 12 rok svého věku a bylo mladší 15 let.

¹⁵ Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, účinný od 1. 1. 2004.

¹⁶ Tamtéž.

4.2 Přezkum trestu odnětí svobody na doživotí

Novelou trestního řádu č. 265/2001 Sb. byl zaveden přezkum uložených doživotních trestů, kdy ustanovení § 265b odst. 2 TŘ umožnilo odsouzenému k doživotnímu trestu podat vždy dovolání. Skutečnost, že odsouzenému byl uložen trest odnětí svobody na doživotí, je samostatným dovolacím důvodem, který může být aplikován buď zcela samostatně, anebo v návaznosti na dovolací důvody uvedené v odstavci 1 § 265b. Z ustanovení zákona však není zcela zřejmé, zda dovolání podané podle ustanovení § 265b odst. 2 TŘ je možné opřít pouze o důvody související se splněním podmínek pro uložení výjimečného trestu odnětí svobody na doživotí, popřípadě zda lze v tomto případě uplatnit i důvody jiné například nesprávnost či neúplnost skutkových zjištění.

Velký senát Nejvyššího soudu České republiky ve svém usnesení ze dne 27. 3. 2007 č.j. 15 Tdo 138/2003 dospěl k závěru, že dovolání jako mimořádný opravný prostředek je přípustné pouze z důvodů taxativně vyjmenovaných v § 265b TŘ, které jsou určeny k nápravě vad napadeného rozhodnutí či k odstranění vad řízení, které vydání napadeného rozhodnutí předcházelo, popřípadě obou těchto druhů vad, v žádném případě se však nejedná o nápravu vad skutkových, které mohou být předmětem přezkumu v řízení o řádných opravných prostředcích a po právní moci rozhodnutí v řízení o některých jiných mimořádných opravných prostředcích (stížnost pro porušení zákona - § 266 TŘ a násl., obnova řízení - § 277 TŘ a násl.).¹⁷ Samotné uložení trestu odnětí svobody na doživotí je zvláštním důvodem dovolání, který je vázán výlučně na výrok, jímž byl uložen trest odnětí svobody na doživotí. Účelem dovolacího řízení pak je zjištění, zda pro uložení takového trestu byly splněny všechny zákonem stanovené podmínky. Rozšiřování okruhu dovolacího přezkumu na výrok o vině by pak vedlo k posuzování okolností, které spadají nad rámec okolností obligatorně vymezených zákonem pro uložení tohoto druhu trestu (R 58/2003).

¹⁷ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

4.3 Podmíněné propuštění

Podmíněné propuštění je právní institut umožňující, aby byl pachatel trestného činu odsouzený k trestu odnětí svobody propuštěn z výkonu trestu ještě před uplynutím celé doby, kterou měl podle rozsudku ve vězení strávit. Je tedy propuštěn dříve za podmínky, že se ve zkušební době osvědčí, povede řádný život, popřípadě splní další podmínky uložené soudem. Podle trestního zákoníku může osoba odsouzená k doživotnímu trestu odnětí svobody požádat o podmíněné propuštění po odpykání 20 let trestu. Osoba odsouzená k výjimečnému trestu v rozmezí 20 až do 30 let může být podmíněně propuštěna po výkonu dvou třetin uloženého trestu. V obou případech platí, že propuštění je možné, *nehrozí-li s ohledem na okolnosti činu, za který byla osoba odsouzena, a povahu její osobnosti opakování spáchaného nebo jiného obdobného zvláště závažného zločinu.*¹⁸

Zkušební doba je u odsouzených za zločin stanovena v § 89 TZ na jeden rok až sedm let a začíná se počítat od samotného propuštění. Zároveň může soud nad pachatelem vyslovit dohled nebo požadavek, aby se ve stanovené části zkušební doby navazující na její počátek zdržoval v určené době ve svém obydlí nebo jeho části. Tato propuštěnému uložená povinnost však nesmí být delší než jeden rok, a to i v případě, že je zkušební doba delší. Dále může soud podmíněně propuštěnému uložit, aby odčinil nemajetkovou újmu nebo nahradil škodu, kterou spácháním trestného činu způsobil, dále například aby vykonal práce ve prospěch obcí nebo jiných obecně prospěšných institucí, nebo aby s ohledem na majetkové poměry propuštěného složil určenou peněžní částku na pomoc obětem trestné činnosti na účet soudu.

Dohled se vykonává podle § 49 TZ a rozumí se jím pravidelný osobní kontakt propuštěného s úředníkem Probační a mediační služby, spolupráce při vytváření a realizaci probačního plánu dohledu ve zkušební době a kontrola dodržování podmínek uložených propuštěné osobě soudem nebo vyplývajících ze zákona. Účelem dohledu je sledování a kontrola propuštěného, prostřednictvím čehož je zajišťována ochrana společnosti a snižuje se riziko opakování páchaní trestné činnosti. Součástí dohledu je také odborné vedení a pomoc podmíněně propuštěnému s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život.

¹⁸ Zákon č. 40/2009 Sb., § 88 odst. 4 a 5.

V případě výjimečného trestu je možné podmíněné propuštění ztížit tím, že soud stanoví, že se doba výkonu trestu ve věznici se zvýšenou ostrahou pro účely podmíněného propuštění nezapočítává do doby výkonu trestu. Toto opatření by se však mělo ukládat jen velice zřídka a pouze v případech, kdy povaha trestné činnosti a pachatelovy osobnostní rysy vyžadují, aby byl co nejdéle izolován od společnosti. Je také zřejmé, že pokud soud takové opatření uloží, výrazně se sníží možnost práce s odsouzeným, neboť motivační vidina podmíněného propuštění mu bude značně vzdálena. Jana Navrátilová v knize *Výjimečný trest* vyslovila názor, že *u doživotních trestů je potlačena funkce výchovná, do popředí vystupují zábranné prvky, a je tedy nepravděpodobné, že by přeřazení do věznice s mírnějším režimem, kde je větší možnost útěku, přispělo k dosažení účelu výkonu trestu.*¹⁹

Osobně si myslím, že výchovné působení u doživotně odsouzených není potlačeno, záleží však na míře jejich spolupráce. Spolupráce musí být něčím motivována, jinak by pro doživotně odsouzeného neměla smysl. Jedinými motivacemi u takto odsouzených jsou podmíněné propuštění a právě možnost být za dobré výsledky přeřazen do věznice s mírnějším režimem. Nemožnost útěku by měla být dostatečně zabezpečena státem a já jsem přesvědčena, že u některých jedinců je tato motivace v podobě mírnějšího režimu silná a věznice s mírnějším režimem může účelu doživotního trestu postačit a v některých případech dokonce zvýšit možnost resocializace odsouzeného po případném podmíněném propuštění.

Jak již bylo výše řečeno, v roce 2007 žádal o podmíněné propuštění doživotního trestu odnětí svobody dvojnásobný z vrah Zdeněk Vocásek. Vocásek je prvním porevolučním vězněm, který již měl možnost o podmíněné propuštění žádat. Jeho žádost byla zamítnuta s odůvodněním, že se Vocásek napravuje až v polední době a ne po celou dobu výkonu trestu a jeho polepšení není podle znaleckých posudků jednoznačné. Na internetu lze nalézt článek o jednání o podmíněném propuštění Zdeňka Vocásky, kde mluvčí věznice na Mírově sdělila, že další doživotně odsouzený bude moci žádat o podmíněné propuštění v roce 2010.²⁰ Jak to ale s žádostí dopadlo v tomto případě a o koho se vlastně jednalo, se mi však nepodařilo zjistit.

¹⁹ Navrátilová J., *Výjimečný trest*, s. 66.

²⁰ <http://www.novinky.cz/krimi/115053-dozivotne-odsouzeneho-vraha-soud-zatim-nepropustil.html> [online], 18. 3. 2012.

4.4 Milost a amnestie

Čl. 62 písm. g) Ústavy stanoví, že prezident republiky odpouští a zmírňuje tresty uložené soudem, nařizuje, aby se trestní řízení nezačalo, a bylo-li zahájeno, aby se v něm nepokračovalo, a zhlazuje odsouzení. Čl. 63 odst. 1 písm. j) Ústavy pak stanoví, že prezident republiky má právo udělovat amnestii.²¹ Udělování milosti upravuje § 366 a násl. TŘ. Pokud je trest nebo jeho zbytek při udělení milosti prominut jen pod stanovenými podmínkami, jejich plnění sleduje soud, který o věci rozhodoval v prvním stupni. V případě amnestie učiní rozhodnutí o tom, zda a do jaké míry je osoba, které byl pravomocně uložen trest, účastna amnestie, soud, který o věci rozhodoval v prvním stupni. Pokud je taková osoba v době rozhodnutí ve výkonu trestu, rozhodovat bude soud, v jehož obvodu se trest odnětí svobody vykonává. Pokud je amnestií zcela nebo zčásti prominut trest jen za některý z trestných činů, za něž byl uložen úhrnný nebo souhrnný trest, který nebyl dosud plně vykonán, stanoví soud podle vzájemného poměru závažnosti přiměřený trest za trestné činy, na které se amnestie nevztahuje. Při rozhodování soudu o použití amnestie a při změně výměry trestu v důsledku amnestie je přípustná stížnost, která má odkladný účinek.²²

Od roku 1945 bylo v České republice provedeno 21 amnestií. Většinou se tak stalo u příležitosti nástupu nového prezidenta do funkce nebo jiných státnicky významných událostí. V preambulích amnestií jsou vždy uvedeny důvody, které daného prezidenta k jejich udělení vedly. V tomto kontextu působí poněkud absurdně amnestie z doby, kdy byla u moci Komunistická strana Československa. V těchto preambulích se lze dočíst, že amnestie se vyhláší u příležitosti politického uvědomění dělnické třídy nebo z důvodu úmrtí prezidenta Gottwalda, později Zápotockého. Asi nejkontroverzněji zapůsobila na veřejné mínění amnestie vyhlášená prezidentem Václavem Havlem. Byla udělena 1. ledna 1990 a bylo při ní propuštěno přibližně 15 000 lidí. Tato amnestie odpouštěla odsouzeným tresty kratší než dva nebo tři roky, u osob s delšími tresty amnestie promíjela třetinu až polovinu uloženého trestu.²³ Přesto, že se amnestie přímo nevztahovala na nejzávažnější

²¹ <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html> [online], 19. 3. 2012.

²² Zákon č. 141/1961 Sb., § 366 a násl.

²³ <http://iuridictum.pecina.cz/w/Amnestie> [online], 29. 3. 2012.

trestné činy, jako je například vražda nebo znásilnění, podle mnohých přispěla tato amnestie k výraznému nárůstu kriminality a lze se setkat i s názory, že ti, kteří byli propuštěni během této a následujících dvou Havlových amnestií z let 1993 a 1998, jsou dodnes výraznou hrozbou pro společnost a orgány činné v trestním řízení se s nimi znovu setkávají při jejich páchání nové trestné činnosti.

Prezident Václav Klaus plošnou amnestií nikdy neudělil. O to více se však věnuje jednotlivým případům a udělování milostí. Zatím poslední milosti udělil prezident Klaus 14. února 2012.²⁴ Jednalo se celkem o 15 osob a podle prezidenta ho k udělení milostí vedly především humanitární důvody.²⁵

²⁴ <http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/rozhodnuti-prezidenta/amnestie-a-milosti/index.shtml> [online], 29. 3. 2012.

²⁵ I tak ale tato skupina omilostněných vzbudila rozruch, neboť mezi nimi byla i bývalá ředitelka Metropolitní univerzity Anna Benešová, stíhaná pro korupci. Klaus její milost zdůvodnil tím, že doba strávená ve vazbě je pro Benešovou dostatečným trestem a že se za její propuštění na svobodu přimlouvaly například organizace sdružující handicapované.

5 Trestněprávní aspekty výjimečného trestu

5.1 *Druhy výjimečného trestu a obecné podmínky pro jejich ukládání*

Ustanovení § 55 odst. 1 TZ stanoví nejvyšší přípustnou výměru trestu odnětí svobody na 20 let. Výjimečným trestem pak trestní zákoník podle § 54 odst. 1 připouští zvýšení obecné horní hranice v případech nejzávažnějších zločinů spáchaných určitými pachateli s výrazně negativními osobnostními rysy, u kterých by k nápravě nebo k ochraně společnosti uložení trestu v trvání 20 let nepostačovalo. Výjimečnost trestu spočívá tedy v tom, že překračuje nejvyšší přípustnou horní hranici trestu odnětí svobody, lze jej uložit pouze za přesně vymezených podmínek a současně stanoví obligatorní způsob jeho výkonu (§ 56 odst. 2 písm. d) odst. 3 TZ) a jsou omezené i podmínky pro podmíněné propuštění (§ 88 odst. 4 a 5 TZ). Podle § 54 odst. 1 se výjimečným trestem rozumí jednak trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let, jednak trest odnětí svobody na doživotí, přičemž pro uložení obou zmíněných forem výjimečného trestu zákon vyžaduje splnění dvou základních podmínek, a to že jej lze uložit pouze za zvlášť závažný zločin, jestliže to u takového zločinu zákon ve zvláštní části dovoluje.

Podle § 14 odst. 3 TZ zvlášť závažnými zločiny jsou úmyslné trestné činy, na které zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně 10 let. Výjimečný trest pak musí být výslovně uveden v příslušném ustanovení zvláštní části zákona jako sankce. Tam, kde uveden není, není možné výjimečný trest aplikovat, a to ani s poukazem na mimořádnou povahu a závažnost spáchaného zločinu nebo obzvlášť ztíženou možnost nápravy pachatele. Uložení výjimečného trestu obsahuje omezený okruh zločinů, a to vražda (§ 140 odst. 3), obecné ohrožení (§ 272 odst. 3), získání kontroly nad vzdušným dopravním prostředkem, civilním plavidlem a pevnou plošinou (§ 290 odst. 2), zavlčení vzdušného dopravního prostředku do ciziny (§ 292 odst. 2, 3), vlastizrada (§ 309 odst. 1), rozvracení republiky (§ 310 odst. 2), teroristický útok (§ 311 odst. 3), teror (§ 312 odst. 1), sabotáž (§ 314 odst. 3), vyzvědačství (§ 316 odst. 4), válečná zrada (§ 320 odst. 1), neuposlechnutí rozkazu (§ 375 odst. 3), zprotivení a donucení k porušení vojenské povinnosti (§ 377 odst. 3),

násilí vůči nadřízenému (§ 381 odst. 3), vyhýbání se výkonu služby (§ 384 odst. 2), zběhnutí (§ 386 odst. 3), vyhýbání se výkonu strážní, dozorcí nebo jiné služby (§ 388 odst. 2), porušení povinnosti strážní služby (§ 389 odst. 3), porušení povinnosti služby při obraně vzdušného prostoru (§ 391 odst. 3), ohrožování morálního stavu vojáků (§ 392 odst. 2), porušení služební povinnosti vojáka (§ 393 odst. 4), genocidium (§ 400 odst. 1, 2), útok proti lidskosti (§ 401 odst. 1), apartheid a diskriminace skupiny lidí (§ 402 odst. 2), příprava útočné války (§ 406), styky ohrožující mír (§ 409 odst. 2), použití zakázaného bojového prostředku a nedovolené vedení boje (§ 411 odst. 3), válečná krutost (§ 412 odst. 3), perzekuce obyvatelstva (§ 413 odst. 3), plnění v prostoru válečných operací (§ 414 odst. 1) a zneužití mezinárodně uznávaných a státních znaků (§ 415 odst. 3).

Z uvedeného výčtu je zřejmé, že se jedná o trestný čin vraždy, spáchaný za okolností podmiňujících použití vyšší trestní sazby, nejtěžší trestné činy obecně nebezpečné, nejtěžší trestné činy proti České republice, cizímu státu a mezinárodní organizaci, nejtěžší trestné činy vojenské, nejtěžší trestné činy proti lidskosti, proti míru a válečné trestné činy.

5.2 Trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let

Výjimečný trest nad 20 až do 30 let může být uložen pouze za splnění shora citovaných obecných podmínek obsažených v § 54 odst. 1 věta druhá a současně za splnění alternativně stanovených podmínek, a to pokud závažnost spáchaného zvláště závažného zločinu je velmi vysoká, případně pokud možnost nápravy pachatele je obzvláště ztížena (§ 54 odst. 2). Pro uložení výjimečného trestu v tomto případě postačí splnění jedné z uvedených podmínek.

Pro posouzení otázky velmi vysoké závažnosti spáchaného zvláště závažného zločinu je nutno s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem každého případu vycházet z obecných hledisek, podle nichž se určuje povaha a závažnost trestného činu (§ 39 odst. 2). Uložení výjimečného trestu za splnění uvedené podmínky přichází v úvahu pouze v těch případech, kdy s ohledem na všechny rozhodné okolnosti určující tuto závažnost půjde o podstatně závažnější případ naplnění skutkové podstaty, než jaký postačuje pro uložení trestu odnětí svobody do 20 let. Vzhledem k tomu, že obzvláště

ztížená možnost nápravy pachatele je samostatným hlediskem pro uložení výjimečného trestu, je nutno na velmi vysokou závažnost spáchaného zvlášť závažného zločinu usuzovat ze souhrnu ostatních kritérií, zejména z významu konkrétního dotčeného zájmu chráněného trestním zákonem, způsobu provedení činu a jeho následku, okolností spáchání činu, míry zavinění pachatele, jeho pohnutky, záměru nebo cíle. Velmi vysoká závažnost pak může vyplývat ze zvlášť zavrženíhodného způsobu provedení činu, zvlášť zavrženíhodné pohnutky nebo ze zvlášť těžkého a těžko napravitelného následku. Je-li však okolnost, pro niž by měla být závažnost spáchaného zvlášť závažného zločinu hodnocena jako velmi vysoká, současně zákonným znakem trestného činu, nelze k této okolnosti opětovně přihlížet z hlediska ustanovení § 54 odst. 2.

Splnění podmínky, že možnost nápravy pachatele je obzvlášť ztížena, pak přichází v úvahu tehdy, když k nápravě pachatele nebude postačovat uložení trestu odnětí svobody do 20 let ani v kombinaci s ochranným opatřením. Takový závěr však musí vycházet z komplexního zhodnocení osoby pachatele, jeho chování v minulosti i současných osobnostních charakteristik, kdy půjde především o zjištění, že již v minulosti spáchal ve více případech zločiny a ani opakované důrazné prostředky nevedly k tomu, aby nespáchal zvlášť závažný zločin, za který lze uložit výjimečný trest.

5.3 Trest odnětí svobody na doživotí

Jedná se o nejpřísnější druh trestu obsažený v trestním zákoníku. Ukládání tohoto druhu trestu je upraveno v ustanovení § 54 odst. 3, které stanoví striktní podmínky pro jeho uložení. Jednak se jedná pouze o úzký okruh nejzávažnějších zvlášť závažných zločinů uvedených taxativně v odst. 3, dále závažnost takového zvlášť závažného zločinu musí být mimořádně vysoká vzhledem, k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku (§ 54 odst. 3 písm. a) TZ), a dále uložení takového trestu buď musí vyžadovat účinná ochrana společnosti, nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad 20 až do 30 let (§ 54 odst. 3 písm. b) TZ). Výše uvedené podmínky musí být splněny současně, pouze

u podmínek pod písm. c) postačí splnění alespoň jedné z nich. Okruh trestných činů, za které lze trest odnětí svobody na doživotí uložit, obsahuje 11 trestných činů zahrnujících kvalifikované úmyslné usmrcení alespoň jednoho člověka. Jejich výčet je taxativní a nemůže být žádným způsobem rozšiřován (například poukazem na osobu pachatele nebo závažnost jiného následku). Mimořádně vysoká závažnost zvláště závažného zločinu se musí opírat alespoň o jednu z taxativního výčtu skutečností uvedených v § 54 odst. 3 písm. a), přičemž k uvedeným okolnostem lze přihlížet, jen pokud skutečně nastaly, nestačí, že jejich naplnění pouze hrozilo.

Zvláště zavrženíhodný způsob provedení činu může záležet buď v povaze pachatelova jednání (jako je například vyšší míra surovosti, zákeřnosti, brutality nebo zvrhlosti, než jaká obvykle bývá spojena s tímto trestným činem) nebo v povaze situace, místa, času, okolností spáchání apod. Jako zvláště zavrženíhodnou pohnutku pak lze posoudit takovou, která je v příkrém rozporu s morálkou a svědčí o morální bezcitnosti, zvrhlosti, pohrdavém postoji k základním lidským hodnotám, zejména lidskému životu apod. Zvláště zavrženíhodná pohnutka musí být jednou z příčin spáchání zvláště závažného zločinu. Zvláště těžký a těžko napravitelný následek představuje nenapravitelnou nebo jen obtížně napravitelnou poruchu, způsobenou zvláště závažným zločinem na nejvýznamnějších zájmech chráněných zákonem, například u zločinu vraždy, úmyslného usmrcení většího počtu lidí, může se však jednat vedle úmyslného usmrcení alespoň jedné osoby, i o majetkovou škodu mimořádně velkého rozsahu, vážnou a těžko odstranitelnou poruchu v hospodářství apod.²⁶

Podmínka účinné ochrany společnosti podle § 54 odst. 3 písm. b) představuje především požadavek generální prevence. *Uložení tohoto trestu bude na místě, když jiné prostředky i nejcitelnější jiné tresty nebo ochranná opatření (zejména zabezpečovací detence) nebudou způsobilé účinně ochránit společnost před nejnebezpečnější kriminalitou, která velmi negativním a často nenahraditelným způsobem poškozuje základní společenské hodnoty. Trest odnětí svobody na doživotí nutno považovat za důležitý prostředek ochrany společnosti i před organizovaným zločinem, teroristickými akcemi apod.*²⁷ Druhá alternativa, že není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad 20 až do 30 let, vyjadřuje

²⁶ Šámal, P. a kol., Trestní zákoník I. Komentář, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, Praha 2009, s. 640.

²⁷ Tamtéž, s. 642.

požadavek individuální prevence. Uvedený závěr lze uplatnit až po důkladném zhodnocení, zda nepostačuje k dosažení nápravy pachatele trest odnětí svobody do 20 let nebo výjimečný trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let, a to ani případně v kombinaci s příslušným ochranným opatřením. Pro naplnění této podmínky se vyžaduje rozumná jistota (prognóza), vycházející z aktuálních znalostí o možnosti nápravy pachatele trestem odnětí svobody časově omezeným, to znamená, že ani dlouhodobý trest odnětí svobody do 30 let není schopen zajistit jeho převýchovu a nápravu. Takový závěr pak musí být založen na všestranném a pečlivém zhodnocení osobnosti pachatele, jeho předchozího života, příčin a podmínek jeho trestné činnosti, pohnutek dřívější a nyní posuzované trestné činnosti, což zpravidla bude vyžadovat psychologickou, psychiatrickou, případně sexuologickou expertizu.

Vzhledem k tomu, že trest odnětí svobody na doživotí je nejpřísnějším typem trestu odnětí svobody bez omezení doby jeho trvání, prakticky už nelze za další trestný čin téhož pachatele spáchaný v době jeho výkonu nebo po podmíněném propuštění z něj uložit pachateli další trest odnětí svobody; není však vyloučeno uložení jiného druhu trestu nebo ochranného opatření.

6 Kriminologické aspekty výjimečného trestu

Pojem kriminologie se skládá z latinského slova *crime*, tedy zločin a řeckého slova *logos*, což znamená učení. *Je to tedy společenskovední disciplína, jejímž předmětem je jak jednotlivec (pachatel, oběť), tak i společnost jako celek i sociální skupiny, které ji tvoří. Je vědou empirickou, tj. zaměřenou na poznávání jevů souvisejících s kriminalitou, využívá výzkumných technik i metod k poznání příčin kriminality a k vymezení účinných metod kontroly kriminality (ochrana občanů před kriminalitou).*²⁸ Kromě toho se kriminologie věnuje i negativním společenským vlivům, které vytvářejí takzvané kriminální prostředí. Kriminologie tedy pomáhá vysvětlovat příčiny kriminality jako protispolečenského jednání jednotlivce a tím napomáhá k ochraně společnosti, neboť bez dostatečných znalostí příčin kriminality není možné její potírání hned v počátku.

6.1 Osobnost pachatele

Kromě osobnosti pachatele trestného činu jako takového (myšleno dospělého a svéprávného) se kriminologie zabývá také osobnostmi pachatelů mladistvých, nesvéprávných, jakož i mentalitou celých skupin, které se vyznačují patologickým jednáním, jako jsou například alkoholici, drogově závislí nebo prostitutky. *Osobnost pachatele chápe kriminologie jako organický celek života člověka (jeho biologickou i duševní podstatu) v podmínkách jeho společenského života.*²⁹ Typologie pachatelů se dříve odvíjela přímo od trestného činu a až později se začaly zohledňovat i jiné okolnosti jako například podmínky, ve kterých pachatel vyrůstal, jeho případná závislost nebo vliv širších společenských podmínek.

Kriminologická typologie osobností pachatelů vychází buď z biologie, psychologie nebo ze sociologie. Biologické hledisko odkazuje zejména na vliv genetiky. Jenže geny tvoří pouze 5% DNA a zbytek je závislý na takzvaných spínačích. Odvíjí se tedy například od toho, v jakém prostředí pachatel vyrůstá nebo

²⁸ Štablová, R., Kriminologie. Praha: Studijní texty, 2008, s. 4.

²⁹ Tamtéž, s. 16.

zda propadně nějaké závislosti. Součástí utváření osobnosti je samozřejmě také informovanost, vzdělanost a v neposlední řadě postoj společnosti k danému jevu.

6.2 Viktimologie

Na úvod je třeba zmínit fakt, že ve viktimologii není pojem poškozený totožný s pojmem oběť, neboť viktimologie považuje za oběti pouze fyzické osoby. Poškozeného definuje trestní řád v § 43 odst. 1 jako osobu, které bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma, nebo osoba, na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil. Obětí je podle zákona č. 209/1997 Sb. fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví nebo i osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, byla-li rodičem, manželem nebo dítětem zemřelého a současně v době jeho smrti s ním žila v domácnosti, nebo osoba, které zemřelý poskytovat nebo byl povinen poskytovat výživu (§ 2 odst. 1, 2). *Předmětem zájmu viktimologie je především osobnost oběti, vztah mezi obětí a pachatelem, úloha oběti v procesu viktimizace, v procesu odhalování, vyšetřování a soudním projednávání, pomoc oběti (odškodnění, rehabilitace apod.) a ochrana občanů před viktimizací.*³⁰

Viktimologie se tedy kromě jiného zabývá i typologií obětí. Prvním typem jsou oběti, které si buď svým chováním (provokace, vychloubání atd.), nebo příslušností k společností negativně vnímané skupině (Romové, bezdomovci atd.), zapříčinily svoji viktimizaci (proces, kdy se z oběti potencionální stává oběť reálná) sami. To ale samozřejmě pachatele nijak neomlouvá a nijak nesnižuje závažnost pachatelova činu. Druhou skupinou jsou osoby, které za svoji viktimizaci nemohou. Jak již bylo výše řečeno, ať už příslušnost k první nebo k druhé skupině neopravňuje nikoho, aby ji poškozoval na jejích právech nebo dokonce na zdraví a v nejhorším případě na životě. Stát přiznává obětem trestných činů kromě práva na vydání pachatelova případného obohacení nebo práva, aby pachatel kompenzoval nemajetkovou újmu, kterou poškozenému způsobil, i právo na finanční kompenzaci od státu podle § 7 odst. 1 písm. a), b) zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí pomoci obětem trestné činnosti.

³⁰ Štablová, R., Kriminologie, s. 18.

Vedle těchto zákonem zaručených práv, zřizuje stát nebo různé zájmové organizace pracoviště na pomoc obětem trestných činů. Asi nejstarší organizací, která se touto problematikou zabývá, je Bílý kruh bezpečí. V současné době lze však na internetu najít kontakty na mnoho krizových center, která jsou v krátkém čase a často anonymně schopna poskytnout pomoc odborníka.

6.3 Násilná kriminalita

O okruhu činů, za které lze výjimečný trest uložit, již bylo pojednáno výše. Z toho jasně vyplývá, že nejčastěji je výjimečný trest ukládám osobám, které se dopustily násilného trestného činu. Konkrétně hovoříme v tomto případě zejména o zločinu vraždy a úmyslném zavinění smrti jiného za podmínek uvedených v § 54 odst. 3 písm. a), b) TZ. Tato násilná trestná činnost budí opodstatněně ve společnosti velkou pozornost, neboť ohrožuje osobní bezpečnost, vyvolává strach a negativně ovlivňuje kvalitu života.

Kriminální agresivita může mít podobu instrumentální, kdy je násilí je pouze prostředkem k dosažení jiného cíle, nebo expresivní, do které se řadí takzvané vraždy ze msty. Podle statistik lze konstatovat, že pachatelem závažné násilné trestné činnosti je většinou muž do 30 let věku s nižším ekonomicko-sociálním statutem a základním vzděláním. Z toho je tedy patrné, že u těchto pachatelů má zásadní vliv vzdělání, finanční zajištění a zájem nebo přístup k informacím.³¹

Pokud se budeme zabývat i vlivem rodiny, pak lze vycházet například ze studie slovenského psychologa Antona Heretika, který se zabýval souborem 146 pachatelů zločinu vraždy. Z jeho studie lze vyčíst, že i značná většina rodičů těchto pachatelů měla nebo má základní vzdělání, v 52% lze považovat rodinu za konfliktní s vysokou mírou agresivity otce. K profilu těchto pachatelů lze také přiřadit vícedětné rodiny ze sociálně slabých poměrů. Za zajímavý pak považuji fakt, že prof. Heretik uvádí, že celých 48% pachatelů spáchalo násilný čin vraždy bez předchozí kriminální minulosti. Průměrné IQ zmíněných pachatelů je 97, což je hodnota

³¹ <http://info-koktejl.cz/komentare-rozhovory/zajimavosti/pachatele-trestnych-cinu-a-jejich-zkoumani/> [online], 29. 3. 2012.

pohybující se těsně pod pásmem průměru vezmeme-li v úvahu, že většina populace se pohybuje v rozmezí 90 až 110.³²

Dále lze z poznatků prof. Heretika vyčíst, že většina vražd se stala v domě pachatele (37%). V domě oběti došlo k vraždě v 30% případů a další lokality jako je například exteriér nebo pohostinství se pohybují v nízkých procentuálních hodnotách. Posledními pro mou práci podstatnými čísly jsou hodnoty vyčíslené u motivů. Zde je na prvním místě konflikt, který byl důvodem u 53% případů, následuje ziskový motiv (24%) a v pouhých 14% byla důvodem sebeobrana.

³² <http://cz.iq-test.eu/faq/> [online], 29. 3.2012.

7 Otázka možnosti resocializace, znalecké posudky a jejich význam při ukládání výjimečného trestu

Znalecké posudky hrají při ukládání trestů obecně značnou roli. Jejich činnost se řídí zákonem č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících. Ten ve svém § 2 stanoví, že znalcem nebo tlumočnickem může být pouze ten, kdo je zapsán v seznamech znalců a tlumočníků, a dále pak podmínky, za kterých bude znalec nebo tlumočnick do své funkce jmenován ministrem spravedlnosti. Nutno podotknout, že tento zákon je poměrně strohý a například v § 13, který se zabývá náležitostmi znaleckých posudků, stanoví pouze tolik, že pokud znalec podává posudek písemně, je povinen ho opatřit svým podpisem a razítkem.³³ Obsáhleji pojednává o postavení a práci znalce zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád. Ten v § 105 odst. 1 stanovuje, že pokud k objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení nepostačuje odborné vyjádření, přibere orgán činný v trestním řízení znalce. Při jeho výběru se přihlíží zejména k odbornému zaměření. Proti osobě znalce lze vznést námitky pro jeho podjatost, odbornou nezpůsobilost nebo proti formulaci otázek položených znalci.

Trestní řád ve svém § 116 odst. 1 říká, že je-li třeba vyšetřit duševní stav obviněného, přibere se k tomu vždy znalec z oboru psychiatrie. Pokud to okolnosti vyžadují, je možné na podkladě nařízení soudu obviněného vyšetřit i jeho pozorováním ve zdravotnickém zařízení nebo pokud je ve vazbě, ve zvláštním oddělení nápravného zařízení (§ 116/2). Doba pozorování je stanovena v § 117 do dvou měsíců a může být ve výjimečných případech soudem prodloužena maximálně o jeden měsíc. K znaleckému zkoumání svědků se přistupuje zpravidla v případech, kdy provedení tohoto důkazu vyžadují pochybnosti o schopnosti důležitého svědka správně vnímat nebo vypovídat (§ 118); postup dle § 116/2 je v případě svědků vyloučen. Dalším důvodem pro vyšetření duševního stavu svědků – poškozených, pak mohou být dopady pachatelova jednání na psychiku poškozeného.

Přibránému znalci se opatřením vymezí úkoly v podobě otázek, na které je z hlediska jeho odbornosti třeba znát odpovědi pro náležité posouzení případu. Znalci však zásadně nepřísluší provádět hodnocení důkazů. Pokud by vznikla pochybnost o správnosti posudku, nebo je-li posudek nejasný nebo neúplný, je znalec

³³ Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících.

požádán o vysvětlení. Pokud tato situaci nevyřeší, přibere se znalec jiný. Jde-li o objasnění skutečností zvláště důležitých, je třeba přibrat znalce dva. V trestním řízení se psychiatrické posudky zaměřují zejména na nepřičetnost podle § 26 trestního zákoníku, na zmenšenou přičetnost podle § 27 a na duševní poruchu podle § 123 stejného zákona. Nepřičetný je podle trestního zákoníku ten, kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, a tudíž není za tento čin trestně odpovědný. Zmenšeně přičetný je potom ten pachatel, který pro duševní poruchu v době spáchání měl podstatně sníženou schopnost rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání.

Duševní poruchou se pak podle trestního zákoníku rozumí mimo duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci i hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká asociální porucha osobnosti nebo jiná těžká nebo sexuální odchylka. S tím však znalci jako takoví nejsou příliš spokojeni a například primář oddělení ochranné léčby v Psychiatrické léčebně Bohnice MUDr. Jiří Švarc, Ph.D. ve svém článku s názvem *Posuzování duševního stavu v trestním řízení* uvádí: *Jako příklady duševních poruch jsou sice uvedeny mentální retardace, asociální porucha osobnosti nebo sexuální odchylka, což je z psychiatrického hlediska nešťastné, ale nejde o nic jiného než o tzv. demonstrativní definici. Znalec není touto právní definicí vázán, ovšem je zde poprvé zákonem definována duševní porucha, takže konstatovat nepřičetnost (zmenšenou přičetnost) budou moci osoby činné v trestním řízení jen pro duševní poruchu a poruchu vědomí. Snad to mělo znamenat konec navrhování nepřičetností a ochranných léčení pro nezvládnuté afekty, silná rozrušení, premenstruační tenze, prenatální psychotraumata apod.*³⁴ Švarc ve svém článku dále uvádí, že podle jeho názoru jsou možnosti psychiatrů přeceňovány například v případech, kdy se soud u podmíněného propuštění dotazuje znalce, zda byl naplněn smysl trestu.

Mezi běžné dotazy, které jsou znalcům z oboru psychiatrie kladeny při posuzování duševního stavu obviněného, patří například otázka, zda obviněný trpí nějakou duševní chorobou či poruchou, zda a do jaké míry ovlivnila případná duševní choroba či porucha schopnost dotyčného rozpoznat protiprávnost svého jednání nebo ovládat své konání, zda je schopen chápat smysl trestního řízení nebo zda je pobyt dotyčného na svobodě z psychiatrického hlediska pro společnost

³⁴ <http://www.cspsychiatr.cz/detail.php?stat=729> [online], 19. 3. 2012.

nebezpečný. Pokud jde o nebezpečnost pohybu na svobodě, odkazuje MUDr. Švarc na judikaturu Nejvyššího soudu (R 11/1974 a jiné), kde je nebezpečnost definována jako vysoká pravděpodobnost opakování protiprávního jednání v důsledku zjištěné duševní poruchy.³⁵

K páchání násilné kriminality mnohdy patří i různé formy závislosti. Podle výše zmíněné studie prof. Antona Heretika bylo při spáchání činu 45% pachatelů pod vlivem alkoholu, 2% pod vlivem drog, 7% těchto pachatelů zkombinovalo obě tyto návykové látky a 43% pachatelů naopak nebylo pod vlivem žádné návykové látky. Při zkoumání odpovědnosti pachatele trestného činu, který po delší dobu a ve větší míře požívá návykové látky (§ 130 trestního zákoníku), je nutno rozlišit schopnost pachatele odolat jejich požití, tedy otázku míry jeho závislosti, a otázku míry jeho rozpoznávacích a ovládacích schopností v době činu. Zjištěná míra závislosti pak může mít významný vliv na jeho ovládací či rozpoznávací schopnosti. To, že v době spáchání trestného činu byl pachatel pod vlivem jakékoliv z těchto látek, však ještě zdaleka neznamená, že to z hlediska trestněprávního posouzení bude mít vliv na výši jejich trestu.

Podle § 40 odstavec 1 soud při stanovení druhu trestu a jeho výměry přihlédne k okolnosti, že pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, jen za předpokladu, že si jej ani z nedbalosti nepřivodil vlivem návykové látky. O zmenšené přičetnosti v důsledku vlivu návykových látek při spáchání trestného činu lze tedy hovořit v případě, že na podkladě znaleckého zkoumání u pachatele byla v době spáchání trestného činu zjištěna podstatně zmenšená (nikoli vymizelá) jeho schopnost rozpoznat protiprávnost činu nebo ovládat své jednání, a současně byla podstatně snížena i jeho schopnost odolat požití takové látky. Posouzení této otázky má zásadní význam pro závěr, zda se pachatel přivodil do stavu zmenšené přičetnosti požitím či aplikací návykové látky zaviněně či nikoliv. Pokud toto jednání pachatel ovlivnit mohl, nebude soud v tomto ohledu k jeho stavu přihlížet.

³⁵ <http://www.cspsychiatr.cz/detail.php?stat=729> [online], 29. 3. 2012.

7.1 Vliv výjimečného trestu na osobnost pachatele

Jak již bylo v mé práci několikrát zmíněno a vyplývá to i ze samotného názvu, osoby, kterým je uložen výjimečný trest, jsou považovány za velkou hrozbu pro společnost i díky jejich neadaptivnosti na hodnotový systém většinové společnosti, z čehož plyne, někdy dočasná, praktická neovlivnitelnost pachatele. Vzhledem k tomu, že například vězni odsouzení k doživotnímu trestu odnětí svobody neví, zda se jim podaří se ještě za svého života dostat na svobodu, ztrácejí sociálně žádoucí vzorce chování, neboť ty v prostředí věznice ztrácejí svůj význam. Naopak se ale u těchto odsouzených objevují vzorce chování nové, které jsou ale zcela nevhodné pro život na svobodě.

Pokud jde o případný vznik nebo rozvoj duševních poruch u dlouhodobě odsouzených, lze konstatovat, že studie se různí. Z obecného hlediska lze říci, že je u těchto odsouzených nalézána vysoká míra psychické poruchovosti. Ze studií však jednoznačně nevyplývá, že by tento fakt měl přímou návaznost na délku trestu odnětí svobody. *Obecně lze tedy konstatovat, že dlouhodobé uvěznění zřejmě významně neohrožuje duševní zdraví odsouzeného (pokud je duševně zdravý), ale do značné míry vlivem procesu prizonizace snižuje pravděpodobnost úspěšné reintegrace po propuštění. Lze očekávat, že pravděpodobnost jeho selhání v řadě podstatných sfér sociálního života – v profesi, partnerském a občanském životě – se zvýší.*³⁶

7.2 Otázka resocializace u osob s výjimečným trestem

Psycholog PhDr. Slavomil Hubálek, který se dlouhodobě zabývá vypracováváním posudků na odsouzené k nejtěžším trestům včetně otázky možnosti jejich resocializace, mi pro účely vypracování mé diplomové práce poskytl rozhovor. V rámci rozhovoru mi řekl, že dlouho nemohl nikde najít smysluplnou definici, přestože možnost resocializace je jedna z nejčastějších otázek na znalce psychologa v trestních věcech. Nakonec tedy sám definoval resocializaci takto: *Z psychologického hlediska je resocializace proces převýchovy osobnosti postavený*

³⁶ Netík, K., Netíková, D., Hájek, S.: Psychologie v právu. Úvod do forenzní psychologie. Skripta. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 43.

na učení se novým postojům, normám, hodnotám, názorům a vzorcům chování. Úspěšnost tohoto procesu závisí na míře postojové otevřenosti, na ochotě měnit hodnotovou orientaci, na ochotě podřizovat se novým sociálním normám, přijímat nové vzorce chování, akceptovat autority a ujímat se nových sociálních rolí.³⁷

Dále jsme pak hovořili o tom, že doživotní tresty se u nás nejčastěji ukládají vícenásobným vrahům obecně diagnostikovaným jako osobnosti těžce psychopatické, nyní mezinárodně definované jako osoby s dissociální poruchou osobnosti. Mezi jejich typické rysy patří nelítostný nezáměr o city druhých, neotřesitelný a trvalý postoj nezodpovědnosti a bezohlednosti vůči společenským normám, pravidlům a závazkům, neschopnost udržet trvalé vztahy, nízká frustrační tolerance a nízký práh pro spuštění agrese včetně násilí, neschopnost pocitů viny a poučení ze zkušenosti, zvláště trestu a presumpce viny jiných, racionalizace jednání, které vede ke konfliktům se společností. Podle názoru Hubálka je tedy podmíněně propouštění vězňů odsouzených k doživotnímu trestu odnětí svobody značně rizikové, neboť jsou několikrát zdokumentovány případy, kdy člověk odsouzený za vraždu a následně propuštěný na svobodu vraždil znovu.

Nicméně, a v tomto se naše názory shodují, by rozhodně nebylo správné vzít doživotně odsouzeným jejich šanci dostat se na svobodu. Jednak z důvodu toho, že myšlenku definitivního soudu nad člověkem nepovažujeme za správnou, a jednak proto, že tím připravíme odsouzeného o motivaci pracovat na sobě. Právě tato výchovná a pedagogická práce s odsouzeným se pak velkou měrou podílí na možnosti jeho resocializace.

Obecně je možné konstatovat, že resocializační proces by měl směřovat ke třem hlavním cílům. Prvním je kultivace návyků dalším vzděláváním, která by kromě profesní přípravy měla zahrnovat také rozvoj zájmů a zálib, aby vězeň po případném odsouzení mohl kvalitně využívat i svůj volný čas. Druhým cílem je osvojování si vhodných sociálních dovedností pro readaptaci na život mimo vězení a na udržení sociálních vazeb. K tomu se využívá skupinová práce s vězni formou modelového sociálního učení. Posledním cílem je specifická pomoc a odborné poradenství na řešení osobních problémů.³⁸ Je tedy zřejmé, že resocializační proces vyžaduje velkou snahu a péči stran vězeňského personálu, výchovných poradců a psychologů. Jestli

³⁷ Hubálek, S., mimo jiné publikováno v časopise Přítomnost, 2007.

³⁸ Štěrbá, V., Penologie. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2007, s. 106.

bude propuštěný na svobodě schopen vést běžný život bez návratu k páčání kriminality, tedy velkou měrou závisí na kvalitě těchto služeb.

8 Výkon výjimečného trestu

Způsob výkonu výjimečného trestu je upraven v ustanovení § 56 a 57 trestního zákoníku, trestním řádu, zákoně o výkonu trestu odnětí svobody a řádu výkonu trestu odnětí svobody. Pachatel, kterému byl uložen výjimečný trest, musí být zpravidla zařazen do věznice se zvýšenou ostrahou (§ 56 odst. 2 písm. d) TZ). Použití zmírňujícího ustanovení § 56 odst. 3 zákoník připouští pouze u výjimečného trestu nad 20 až do 30 let, u výjimečného trestu na doživotí je takový postup vyloučen. V průběhu výkonu výjimečného trestu je v obou případech možné přeřazení pachatele do mírnějšího typu věznice podle § 57 a není vyloučeno ani podmíněné propuštění (viz kapitola 4.3).

Celkový počet věznic v České republice činí 36 s kapacitou 20 702 míst a počet vězňů podle stavu k 22. únoru 2012 činil 23 600, což je 114%, díky čemuž se české věznice dlouhodobě potýkají s přeplněností. Počet doživotně odsouzených ke stejnému datu byl podle Vězeňské služby České republiky 41, z toho si trest odpykávají i dvě ženy.³⁹ Doživotně odsouzení muži svůj trest vykonávají ve věznicích ve Valdčicích, v Karviné, Plzni a na Mírově. Pro ženy je určena věznice v Opavě. Při rozdělování vězňů do jednotlivých vězeňských zařízení je kladen důraz na rovnoměrnost jejich počtů. Je tomu tak i díky používání rotačního systému, který má zabránit tomu, aby si vězeň příliš prostudoval své prostředí, navázal kontakty se zaměstnanci, ale i z důvodu zabránění „ponorkové nemoci“. O rotačním systému bude blíže pojednáno níže v kapitole 8.1. Pokud jsou vězni odsouzení na doživotí soudem přeřazeni do mírnějšího typu věznice, bývají přesunuti do věznice v Rýnovicích, která disponuje zesíleným stavebně technickým zabezpečením.

Výkon výjimečného trestu přináší velké nebezpečí škodlivých vlivů na odsouzené, protože je zbavuje na dlouhou dobu perspektivy návratu do společnosti a může vést k vážným psychickým poruchám jejich osobností nebo ke zhoršování takových poruch, s nimiž jsou často tito pachatelé zařazováni do výkonu výjimečného trestu. Má-li být výjimečný trest účinný a současně humánní, je třeba uplatnit při jeho výkonu kombinaci metod penitenciářích a léčebných s cílem dosáhnout rehabilitace odsouzeného po stránce fyzické, psychické i sociální. Zajistit optimální

³⁹ <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/rychla-fakta/> [online], 7. 3. 2012.

zacházení s odsouzenými, kterým byl uložen výjimečný trest je obtížným úkolem, jehož řešení se nemůže vyhnout žádná reforma vězeňství.⁴⁰

8.1 Věznice Mírov

Věznice Mírov se nachází v okrese Šumperk a první zmínky o hradu, z nějž věznice vzešla, lze najít již ve 12. století. Jako věznice funguje Mírov od 14. století a v současné době si zde mohou odpykat trest odsouzení do věznice s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Věznice také disponuje zázemím se zvýšenými bezpečnostními prvky a s prvky pro vykonání trestu pro odsouzené s duševní poruchou a s poruchou chování. Celkový počet míst ve věznici Mírov je 374 a je tedy ze všech zmíněných věznic nejmenší, zato je však považována za tu nejbezpečnější, tedy s nejmenší možností útěku. Cely jsou různě velké a říká se jim světnice. Největší světnice je pro 18 osob, jednolůžkových se na Mírově nachází osm.

Zaměstnanost vězňů se na Mírově pohybuje kolem 60%. Vězni pracují především zpracováváním dřeva, lepením obálek nebo vyrábějí keramiku. Kromě těchto činností je kladen čím dál větší důraz na takzvané volnočasové aktivity odsouzených. Mírov v tomto směru nabízí svým obyvatelům například akvaristický kroužek, účast v hudební skupině nebo možnost podílet se na vydávání a tvorbě místního časopisu, do kterého přispívají i zaměstnanci věznice. Samozřejmě součástí péče o vězně je spolupráce s psychology, psychiatry, církvemi a jinými nevládními organizacemi a sdruženími zabývajícími se péčí a kontaktem s dlouhodobě odsouzenými.

V roce 2007 byl zaveden již zmíněný rotační systém pro doživotně odsouzené, aby jim byla ztížena možnost útěku. Ten přibyl k již zavedené praxi, kdy se v jistých intervalech střídají ve věznicích s doživotně odsouzenými i dozorcí (střídání po roce) a ostatní zaměstnanci (střídání po dvou letech), aby se zabránilo vzniku nežádoucích sociálních vazeb mezi zaměstnanci a odsouzenými.

Jediným doživotně odsouzeným, kterému se do dnešního dne podařilo z věznice Mírov uprchnout, je Jiří Kajínek, který byl odsouzen k doživotnímu trestu

⁴⁰ Šámal, P. a kol., Trestní zákoník..., s. 637.

odnětí svobody za dvojnásobnou vraždu a jeden pokus vraždy. Stalo se tak za dosud zcela nevyjasněných okolností 29. října 2000. Na svobodě se pohyboval do 8. prosince 2000, kdy byl zadržen v bytě na Praze 5. Zajímavostí a jistou indicií v případě Kajínkova útěku je fakt, že byl nalezen v bytě manželky jednoho ze spoluvězňů, doživotně odsouzeného Ludvíka Černého, který si svůj trest odpykává za účast na takzvaných „orlických vraždách“.⁴¹

8.2 Věznice Valdice

Na Jičínsku se nachází věznice Valdice, pocházející ze 17. století. Původně se v tomto rozsáhlém objektu nacházel klášter, ale roku 1856 bylo rozhodnuto, že zde bude zřízena věznice pro nejtěžší zločince. Věznice disponuje 1092 místy a putují sem odsouzení do vězení s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Věznice má pět oddělení a vězni jsou zde tak jako ve všech věznicích rozdělováni podle komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu. Zaměstnanost ve věznici Valdice je stejná jako na Mírově, tedy 60%. Ve Valdicích ale mají vězni možnost kromě práce v samotném areálu věznice a pro věznici jako je například kuchyň nebo prádelna i u devíti soukromých podnikatelských subjektů. Věznice Valdice také nabízí svým obyvatelům možnost doplnit si základní vzdělání, dvou a tříleté výuční obory a studijní programy zakončené maturitou. Vězňů se zájmem o jakoukoliv formu vzdělávání je ve Valdicích ročně bez mála 150.

8.3 Věznice Opava

Opavská věznice je zařazena do kategorie výkonu trestu s dozorem, pro mladistvé a pro ženy s trestem všech kategorií. Věznice disponuje 450 místy, z čehož je 247 pro ženy a zbytek pro muže. Jsou sem umístováni muži i ženy drogově závislí, závislí na alkoholu a patologičtí hráči, pro něž věznice nabízí specializovaná oddělení. I zde je vězňům nabízena možnost doplnit si vzdělání a ročně o ni projeví zájem přibližně 110 vězňů včetně mladistvých.⁴²

⁴¹ Veselý, L., Doživotí, s. 133.

⁴² <http://www.vscr.cz/veznice-opava-83> [online], 29. 3.2012.

8.4 Vzdělávání a práce vězňů v České republice

Z těchto poznatků lze jasně konstatovat, že zájem vězňů pracovat je značný a vysoce převyšuje nabídku. I když v posledních letech se zaměstnanost vězňů pohybuje v celostátním průměru kolem 60%, což je například ve srovnání s rokem 1996 o 16% více, nová pracovní místa vznikají jen velmi pomalu.⁴³ Zaměstnávání vězňů se řídí zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a tudíž se nejedná o klasický pracovněprávní vztah. Další výhodou zaměstnávání vězňů je, že je možné je zaměstnávat jak na práci odměněnou hodinovou mzdou, tak na práci v úkolu i ve vícesměnném provozu, zaměstnavateli odpadá proplácení dovolených nebo proplácení náhrady mzdy při případném omezení provozu, s počtem zaměstnanců lze hýbat v závislosti na potřebě pracovní síly, věznice hradí zdravotní prověrku vězňů požadovanou zaměstnavatelem pro daný druh práce a pokud si podnikatelský subjekt pronajme prostor přímo v areálu věznice, jak to například v současné době nabízí věznice v Kynšperku nad Ohří, nebude platit pronájem pozemků nebo výrobních hal, ale zaplatí pouze energie.⁴⁴

Naproti tomu, pokud bude chtít zaměstnavatel, aby odsouzení vykonávali práci mimo areál věznice, musí si jejich dopravu a zajištění hradit sám. Minimální hodinová mzda pro vězně za nekvalifikovanou práci činí 65 korun plus DPH. Pokud dále zohledníme, že jeden vězeň přijde denně Českou republiku na 1000 korun a více a že platové požadavky pro vězně například věznice Hradec Králové se v roce 2011 pohybovaly od 4 500 korun za nekvalifikovanou práci do 9 000 za práci, která vyžaduje vyšší než střední vzdělání, je zřejmé, že zaměstnávání vězňů není pro podnikatele příliš lukrativní záležitostí, a tudíž se žádný velký nárůst v tomto směru očekávat nedá. Bohužel tak stát přichází o množství finančních prostředků a poškozeným se zmenšuje možnost dostat zpět své finance, o které byli odsouzenými připraveni.

Odhlédneme-li od finanční stránky této problematiky, je nutné zmínit sociální aspekty práce odsouzených, kteří tak mají možnost se alespoň minimálně vyhnout stereotypu, který ve věznicích panuje, přiučit se novému řemeslu a v případě, že se

⁴³ <http://www.nasepenize.cz/vezni-zacinaji-vice-pracovat-klesa-nezamestnanost-ceskych-veznic-6625> [online], 29. 3. 2012.

⁴⁴ <http://www.vscr.cz/veznice-kynsperk-nad-ohri78/informacni-servis-1590/ekonomika-a-zamestnavani-1203/> [online], 29. 3. 2012.

jedná o recidivisty, z nichž někteří do pracovního procesu nikdy nenastoupili, zvyknout si na režim práce, který je na svobodě běžný.

Dalším problémem výchovy českých vězňů je jejich vzdělávání. V tomto ohledu je sice situace o něco lepší než v případě pracovních příležitostí, ale i tak stále nedostatečná. Při zřizování vzdělávacích kurzů záleží na iniciativě vedení dané věznice. Tedy pokud se touto problematikou nechce vedení věznice zabývat, nemusí, což opět ukazuje na nedostatečnou úpravu a řešení problému v tomto ohledu, vezmeme-li v potaz, že vězeň propuštěný na svobodu po odpykání trestu bez jakéhokoliv vzdělání prakticky po čase nemá jinou možnost než se vrátit k páčání trestné činnosti. Na rozdíl od povinnosti pracovat, kterou vězňům ukládá zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, povinnost vzdělávat se zakotvena není, ale vězeň, který se vzdělává, získává stejné postavení jako vězeň, který pracuje.

Možnost vysokoškolského vzdělávání vězňů není příliš rozvinuta. Existují případy, kdy odsouzený v době nástupu výkonu trestu byl studentem vysoké školy a její dokončení mu bylo umožněno, jedná se však o jednotlivce. Obdobná situace je v případě osob, které by chtěly zahájit studium vysoké školy během svého výkonu trestu. Pro tyto osoby zřídila Vězeňská služba České republiky ve spolupráci s Masarykovou univerzitou v Brně korespondenční studium například v oboru informační technologie nebo administrativa veřejné správy.⁴⁵

8.5 Výkon trestu odnětí svobody

Program odsouzeného se sestavuje podle komplexní zprávy, která obsahuje informace o jeho zdravotním stavu, psychických možnostech, charakteristice osobnosti, druhu spáchané trestné činnosti a délce trestu. Speciální pedagog poté na základě zprávy sestaví několik různých možností programů zacházení a vězeň si vybere variantu, která mu vyhovuje nejvíc. Svůj souhlas s programem stvrdí podpisem. Pokud si vězeň z nabídky nevybere, zvolí se takzvaný minimální program stanovený vnitřním řádem věznice, tedy pracovní aktivity podle zdravotního stavu odsouzeného. Program se zhotovuje během pobytu odsouzeného v nástupním

⁴⁵ <http://www.online.muni.cz/udalosti/858-program-mu-pro-vzdelavani-odsouzenych-ma-prvni-absolventy> [online], 29. 3. 2012.

oddělení. Doba pobytu v nástupním oddělení se určuje individuálně, ale neměla by být delší než dva týdny.

Aktivity se dělí do pěti skupin: pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné, zájmové a vnější vztahy. Cílem výchovného působení na odsouzeného je změna v jeho osobnosti a v postoji k páčání trestné činnosti, minimalizace jeho nebezpečnosti pro společnost a možnosti recidivy. Součástí programu je také pomoc odsouzenému v navazování nebo udržení sociálních vazeb. Ty mají pro odsouzeného mnohdy důležitý motivační význam ať už ve smyslu komunikace s vnějším světem nebo psychické podpory. Další prioritou jsou sportovní aktivity, jako je například minikopaná, kondiční tělocvik nebo stolní tenis. Tyto činnosti pomáhají vězňům nejen v udržování fyzické kondice, ale i ve snižování nahromaděné agresivity.

O možnostech vězňů se vzdělávat a povinnosti pracovat bylo pojednáno výše. Chování odsouzeného při zmíněných činnostech a jejich vliv na něj posuzuje vychovatel, který své poznatky zaznamenává do listu o průběhu výkonu trestu a v případě potřeby program vězně změní. Vychovatel také sleduje, zda odsouzený navštěvuje aktivity, ke kterým se zavázal, a pokud je věžňovo chování v pořádku, slouží tyto poznatky jako podklady pro případnou změnu věznice na věznici s mírnějším režimem.⁴⁶ Jako výchovné prostředky jsou ve věznicích používány odměny a kázeňské tresty. Mezi odměny patří například pochvala před skupinou vězňů, mimořádná návštěva nebo prodloužení doby osobního volna. Kázeňské tresty se vykonávají prostřednictvím důtky, zákazu přijetí balíčku, snížením kapesného nebo umístěním do uzavřeného oddělení věznice. Jak tresty, tak odměny se zaznamenávají do karty odsouzeného.

Kromě práce a zájmových aktivit, které si odsouzený vybral, je povinností vězně účastnit se speciálně výchovných aktivit. Jedná se o psychologické nebo pedagogické terapie, právní poradenství a nácvik zvládnání vlastní agresivity. V době osobního volna je vězňům umožněno sledovat televizi, poslouchat rádio, navštěvovat knihovnu nebo požádat o setkání s duchovní službou. Ta se umožňuje i vězňům vykonávajícím kázeňský trest samovazby, nebo těm, kteří se nacházejí ve vězeňské nemocnici.

⁴⁶ <http://www.vscr.cz/veznice-valdice-95/o-nas-1632/vykon-vezenstvi-366/vykon-trestu/program-zachazeni-4970> [online], 8. 3. 2012.

Denní program vězňů začíná v 6 hodin ráno budíčkem. Následuje sčítání vězňů, snídaně a osobní hygiena. V 8 hodin, podle individuálního programu, nastoupí vězeň do práce, k zájmovým aktivitám nebo má osobní volno. Ve 12 hodin se vydává oběd, od 13 hodin je osobní volno. V 18 hodin se podává večeře, následuje početní prověrka a ve 21 hodin je večerka.⁴⁷

⁴⁷ <http://www.vscr.cz/veznice-brno-20/o-nas-1567/vykon-vezenstvi-821/> [online], 8. 3. 2012.

9 Výjimečné tresty v zahraničí – Velká Británie, USA, Rakousko, Slovensko, arabské státy

9.1 Výjimečný trest ve Velké Británii

Právní systém ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska je poznamenán historickým vývojem a velkou měrou autonomie jednotlivých částí. Pro účely této práce se budu zabývat pouze právem Anglie. To je založeno na common law, tedy na systému precedentů. *Angloamerický právní systém bývá charakterizován tím, že je to systém soudcovského práva. Přesnější však je charakterizovat jej tím, že v něm má soudce zvláštní postavení spočívající v tom, že na rozdíl od panujícího pojetí kontinentálního nejen právo nalézá, ale i tvoří. Tomuto postavení soudce odpovídá i právní myšlení v angloamerickém právním systému*⁴⁸. Dalšími prameny práva v Anglii je právo zákonné (kodifikované podobně tak, jak ho známe v kontinentální Evropě), právo obyčejové a právní literatura. Trest smrti se v Anglii vykonával až do 17. století. Poslední poprava byla vykonána v roce 1964. Trest smrti za vraždu byl poté zrušen, ale za ostatní trestné činy zůstal zachován a byl úplně zrušen až v roce 1998, i když se pochopitelně nevykonával.

V případě doživotního trestu dlouho neexistovala jasná pravidla pro jeho ukládání a jediný případ, kdy bylo možné doživotní trest jasně uložit, bylo v případě úkladné vraždy. Úpravu ukládání doživotního trestu přinesl v roce 1968 případ Hodgson, kdy bylo odvolacím soudem judikováno, že doživotní trest lze uložit v případě trestných činů s velkou mírou závažnosti, u pachatele hrozí možnost recidivy nebo byla trestným činem způsobena zvláště závažná újma jako například v případě sexuálně motivovaných trestných činů. Případ Hodgson modifikoval v roce 2000 případ Chapman, kdy byl pro uložení výjimečného trestu doplněn požadavek na rizikovost pachatele pro společnost po blíže neurčenou dobu.⁴⁹ Lze tedy říci, že v Anglii se ukládají doživotní tresty v podstatě ve stejných případech jako v České republice nebo obecně v kontinentální Evropě. Pokud soud ukládá doživotní trest,

⁴⁸ Knapp, V., Teorie práva, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 95.

⁴⁹ Navrátilová J., Výjimečný trest, s. 32.

stanoví také dobu, po kterou musí pachatel ve vězení nutně zůstat, než si požádá o podmíněné propuštění.

Příprava na podmíněné propuštění začíná šest měsíců před uplynutím minimální lhůty pro výkon trestu. Odborníci vypracují na odsouzeného posudky a ty odešlou spolu se žádostí k orgánu určenému k vyřizování podmíněných propuštění – Parole Board. Pokud Parole Board žádost odmítne, má odsouzený možnost požádat znovu po uplynutí doby, kterou mu soud stanoví a která by neměla být delší než dva roky. Pokud je žádosti vyhověno, je automaticky stanovena doživotní zkušební doba, která může být doplněna například o povinnost se pravidelně hlásit u určitých institucí nebo povinnost zdržovat se na určitém území. Po čtyřech letech, kdy se podmíněčně propuštěný nedopustil nedovoleného jednání, je zpravidla dohled zrušen s možností obnovy kdykoliv tomu bude zapotřebí. Po deseti letech řádného života je za určitých okolností možné doživotní dohled zrušit úplně.

9.2 Výjimečný trest v USA

V USA se na rozdíl od Anglie za prameny práva uznává pouze právo soudcovské a zákonodárství. Dalším značným rozdílem je samozřejmě fakt, že Spojené státy jsou federací, a tudíž se zde právo vytváří na dvou úrovních. Na úrovni federální a na úrovni jednotlivých států. Aby nedocházelo k nesrovnalostem v common law, vydává American Law Institute takzvaný *restatement of the law*, což je sbírka, která unifikuje soudcovská rozhodnutí, a tedy pravidla common law. Tato sbírka je sice oficiálně nezávazná, v praxi však uznávaná jako velmi autoritativní a respektovaná. Právo v USA používá v kategorii výjimečných trestů jak trest odnětí svobody na doživotí, tak trest smrti. Právo a s ním i přístup a zákaz nebo naopak povolení trestu smrti se liší stát od státu.

Jak již bylo výše zmíněno, Spojené státy americké patří mezi ty státy světa, které do dnešního dne trest smrti nepřestaly ukládat. Poutají tím na sebe celkem velkou pozornost, i když možná poněkud neoprávněně, vezmeme-li v úvahu, že v Číně je ročně popraveno o stovky lidí více, i když čísla je těžké objektivně srovnat, neboť Čína žádnou statistiku popravených nezveřejňuje a neoficiální čísla se velice různí. Podle organizace Death Penalty Information Center z 53 jurisdikcí, které se

v USA vyskytují (50 států, Washington D. C., federální jurisdikce a armádní jurisdikce), jich 25 trest smrti zrušilo nebo sice je zařazen v právním řádu, ale v posledních 10 letech nebyl uložen. V roce 2010 jej vykonalo 12 států a jen v 7 z nich byl popraven více než jeden člověk⁵⁰.

V loňském roce byla ve Spojených státech provedena poprava ve 41 případech. Nejmladšímu popravenému bylo 31 let, nejstaršímu 66 let. Přibližně v polovině případů byl odsouzeným běloch, o zbytek se dělí latinoameričané a afroameričané. Mezi popravenými nebyla ani jedna žena a všechny popravy byly vykonány pomocí smrtící injekce, jelikož ústava Spojených států stanovuje, že ani v případě poprav nesmí být s odsouzeným zacházeno krutě. Obsahem roztoku smrtící injekce jsou anestetika, analgetika a chlorid draselný a pankuronium bromid. Účinkem této kombinace má být to, že popravovaný nejdříve usne, následně začnou působit léky proti bolesti a nakonec přicházejí na řadu chemikálie, které mají způsobit ochrnutí svalů a srdeční zástavu. Jakkoliv se tento způsob poprav může zdát humánním, organizace na ochranu lidských práv Amnesty International na svých webových stránkách zveřejňuje informace o tom, že poprava smrtící injekcí může trvat od 20 minut do jedné hodiny a lidé, kterým je injekce aplikována, mohou trpět křečemi a dusit se.

Další velice kontroverzní záležitostí v ukládání výjimečných trestů v USA je ukládání trestu odnětí svobody na doživotí pro mladistvé a děti, a to dokonce v některých případech bez možnosti předčasného propuštění. V tomto ohledu mají Spojené státy post jediné země na světě, která takový trest dětem a mladistvým ukládá. Zákaz doživotního odnětí svobody je jedním ze základních požadavků Úmluvy o právech dítěte OSN, kterou nepodepsaly pouze Spojené státy a Somálsko.⁵¹ Toto trestání nedospělých pachatelů vyznívá o to nepochopitelněji, vezmeme-li v potaz, že v USA je do 21 let zakázáno pít alkohol, volit nebo samostatně řídit automobil bez dohledu dospělé osoby. V roce 2010 zrušil Nejvyšší soud Spojených států amerických doživotní trest pro mladistvé a děti v případech, kdy pachatel nezpůsobil zabití.

⁵⁰ www.deathpenaltyinfo.org [online], 11. 3. 2012.

⁵¹ <http://www.amnesty.cz/z664/usa-musi-zakazat-dozivotni-tresty-pro-deti-a-mladistve-bez-moznosti-predcasneho-propusteni>, [online], 12. 3. 2012.

9.3 Výjimečný trest v Rakousku

V Rakousku je nejvyšším, a tedy výjimečným trestem, trest odnětí svobody na doživotí, který je v nejzávažnějších případech možné uložit bez možnosti podmíněčného dovolání.⁵² Trestní zákoník StGB z roku 1974 stanoví, že kromě doživotního trestu lze trest na dobu určitou uložit maximálně na 20 let. Trest odnětí svobody na doživotí se uloží u jedinců starších 21 let, kteří se dopustí úmyslného trestného činu, při kterém je usmrcen nejméně jeden člověk. Mezi takové trestné činy patří například únos, loupež, zhářství, pohlavní zneužívání nebo znásilnění. O podmíněčné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody na doživotí je možné požádat po 15 letech. Pokud odsouzenému soud vyhoví, je stanovena zkušební doba v délce trvání 10 let. Při rozhodování o podmíněném propuštění se podobně jako v České republice přihlíží ke znaleckým posudkům, vyhodnocují se rizika recidivy a značnou roli hraje samozřejmě i závažnost spáchaného trestného činu.

Vzhledem k tomu, že se mi bohužel nepodařilo získat věrohodné současné statistiky o doživotně odsouzených v Rakousku, uvedu zde alespoň starší čísla tak, jak je ve své knize *Výjimečný trest* použila Jana Navrátilová. Z jejích poznatků lze konstatovat, že od roku 1963 do roku 1996 je z doživotního trestu odnětí svobody podmíněně propuštěno stále méně osob a prodlužuje se i počet let, které doživotně odsouzení ve vězení stráví nad minimální dobu 15 let. V letech 1988 až 1990 bylo propuštěno 26% vězňů, kteří měli ve vězení zůstat do konce svého života. V letech 1990 až 1996 jich bylo již jen 11% a průměrná délka jejich pobytu ve výkonu trestu se prodloužila o 9 let.⁵³

9.4 Výjimečný trest na Slovensku

Na Slovensku je trestní právo upraveno zákonem č. 300/2005 Z. z. (Trestný zákon) a zákonem č. 301/2005 Z. z. (Trestný poriadok). Slovenský trestní zákoník

⁵² Tento trest byl uložen například v případě Josefa Fritzla z rakouského Amstettenu, který byl v roce 2008 obžalován a odsouzen za 3 000 případů znásilnění, omezování osobní svobody a zabití z nedbalosti. Fritzl po dobu 24 let zneužíval, bil a věznil ve sklepním bytě svou dceru, se kterou měl dokonce několik dětí, z nichž některé vychovával se svou ženou jako vlastní, další nechal ve sklepním vězení. Dvě děti jeho nelidské zacházení nepřežily.

⁵³ Navrátilová J., *Výjimečný trest*, s. 30.

rozděluje trestné činy na přečiny a zločiny. Přečin je definován jako trestný čin spáchaný z nedbalosti nebo za úmyslný trestný čin, za který zákon ve své zvláštní části stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí 5 let. Oproti tomu zločin je úmyslný trestný čin, za který zákon stanoví trest odnětí svobody nad 5 let. V §47 zákon stanovuje, že trest odnětí svobody na doživotí lze uložit pouze v případě, že to vyžaduje nutná ochrana společnosti a že k nápravě pachatele nepostačí trest odnětí svobody v délce trvání 25 let. Trestné činy, za které lze uložit doživotní trest, jsou obdobné jako v českém Trestním zákoníku. Jedná se především o vraždu, úkladnou vraždu, terorismus nebo genocidu. Co však české trestní právo nezná, je pravidlo „tříkrát a dost“, které bylo do slovenského trestního zákona zavedeno výše zmíněnou novelou z roku 2005. Toto pravidlo stanoví, že pokud soud odsuzuje pachatele dokonatého trestného činu, který je taxativně vymezen v zákoně, a pachatel byl již v minulosti dvakrát pravomocně odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, uloží soud obligatorně trest odnětí svobody na doživotí.

Výkon trestu se provádí ve věznicích s minimálním, středním nebo maximálním dozorem. Odsouzený k doživotnímu trestu odnětí svobody nebo pachatel zvlášť závažného zločinu se umístí do věznice s maximálním dozorem.⁵⁴ Celkový počet míst pro vězně činí na Slovensku necelých 11 000 a stejně tak jako v České republice i naši východní sousedé se potýkají s přeplněností věznic. V některých věznicích jako například v Dubnici nad Váhem nebo v Košicích dosáhla naplněnost věznic 130% a vedení věznic tak byla nucena přidávat lůžka na cely, čímž se vězňům samozřejmě zmenšil prostor na osobu. Tento prostor je stanovený zákonem na 3,5 metru čtverečního na osobu.⁵⁵

Výkon trestu se na Slovensku řídí zákonem č. 475/2005 Z. z., o výkone trestu odňatia slobody. I zde je ve výkonu trestu možné pracovat. Zaměstnanost ve věznicích je rovněž obdobná jako u nás a pohybuje se kolem 60%. Výjimkou je například věznice Ilava, která je určena pro vězně se středním a maximálním dozorem, tedy i pro doživotně odsouzené. Přestože je tato věznice ustanovena pro pachatele nejzávažnějších trestných činů a tudíž mohou její obyvatelé pracovat pouze uvnitř věznice, překračuje zde podle údajů Sboru vězeňské a justiční stráže

⁵⁴ <http://www.zbierka.sk/Default.aspx?sid=15&PredpisID=18750&FileName=05-z300&Rocnik=2005&AspxAutoDetectCookieSupport=1> [online], 13. 3. 2012.

⁵⁵ <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/230796-slovenske-veznice-jsou-preplnene-vezni-budou-asi-doma-s-naramky.html> [online], 29. 3. 2012.

Slovenské republiky zaměstnanost vězňů 70%. Hlavní pracovní činností je šití obuvi, výroba nábytku a výroba kabelových svazků pro automobilový průmysl.⁵⁶ I vzdělávání vězňů a jejich volnočasové a zájmové aktivity jsou srovnatelné s podmínkami v České republice. Při nástupu vězňů k výkonu trestu odnětí svobody na doživotí jsou zařazeni do přísnějšího oddělení věznice s maximálním dozorem. Nesmějí se pohybovat po chodbách samostatně a stejně tak jim není dovoleno pracovat. Pokud se vězni osvědčí a dlouhodobě vykazují dobré výsledky a pokroky, zejména v přehodnocování svého postoje k páčání trestné činnosti, jsou přeřazeni do mírnějšího oddělení. Zde už je jim povoleno pracovat, účastnit se volnočasových aktivit nebo mít návštěvy s přímým kontaktem.

Institut podmíněného propuštění je ale na Slovensku mnohem přísnější. V případech zvlášť závažných zločinů je podmíněné propuštění možné po odpykání třech čtvrtin trestu. U doživotně odsouzených přichází podmíněné propuštění v úvahu po vykonání 25 let z uloženého trestu. Pokud je však pachatel odsouzen k doživotnímu trestu na základě zásady „třikrát a dost“, může soud stanovit, že podmíněné propuštění je nepřipustné. Tato pravidla zařazují slovenské trestní právo mezi nejprísnejší v Evropě.

9.5 Výjimečný trest v arabských státech

Na úvod je nutné podotknout, že nikoliv všechny arabské státy jsou samozřejmě muslimské, ovšem já bych se pro účely této diplomové práce ráda věnovala právě těm muslimským. Přes dva roky se věnuji studiu arabštiny a několikrát jsem navštívila státy jako Libanon, Tunis nebo Egypt. Při mých pobytech v těchto zemích a pokusech zdokonalit svoji arabštinu jsem měla možnost, zejména v poměrně uvolněném Libanonu a Egyptě, diskutovat s místními lidmi o mnoha rozličných otázkách. Dalším velkým přínosem jak pro mou arabštinu, tak pro pochopení mnoha odlišností, které arabský svět skýtá, je můj učitel arabštiny, původem z Palestiny, a to přímo z nechvalně známého pásma Gazy. Při různých rozhovorech v rámci mých návštěv jsem se zajímala i o místní systém práva a v neposlední řadě jsem se snažila zjistit, co nejvíce o ukládání trestů a jejich provádění.

⁵⁶ <http://www.zvjs.sk/?ustav-vykonu-trestu-vykonu-vazby> [online], 13. 3. 2012.

Nelze také při popisování trestání v muslimském světě nezmínit povahu jeho obyvatel. Pro Araby obecně je velice důležitou součástí života čest a zejména pro muslimy stejně tak i víra. Pokud je čest daného člověka nebo hůře celé rodiny nějakým způsobem poškozena, je prakticky nemožné přimět Araba, aby daný problém neřešil nebo dokonce narušiteli jen tak odpustil. Pošpiněná čest bývá příčinou známých případů polévání dívek kyselinou nebo jejich vraždění z důvodů pro Evropana zcela nepochopitelných.⁵⁷ Toho, kdo vzal spravedlnost do svých rukou, povětšinou žádný trest nečeká, pokud se svého jednání nedopustí jinde než v islámských zemích.

Obecně panuje v arabském světě pro takzvané vraždy ze cti velké pochopení. Ti, kdo je páchají, tvrdí, že tak činí ve jménu Alláha a koránu, což jsou instituty pro muslimskou populaci prakticky nedotknutelné. Z toho jasně vyplývá, že zabývat se výjimečným trestem v arabských státech je poněkud obtížné, neboť obyvatelé těchto zemí chápou slovo výjimečný zcela odlišně než my. U nás jsou vražda nebo zohydění druhé osoby jedněmi z nejzávažnějších trestných činů. Pro tradiční muslimské rodiny je to v jistém slova smyslu povinnost, pokud někdo znevážil jejich osobnost. I v arabském světě samozřejmě existují výjimky a s lepším přístupem k informacím se zlepšuje i informovanost Arabů o právu. Kroky k potlačení vražd ze cti nebo například ženské obřizky však dělají jen váhavě a velmi pomalu.⁵⁸

9.6 Islámský právní systém a výjimečný trest v muslimských státech

Přesto, že islámský právní systém je ze všech právních kultur nejmladší, je ve svém vývoji nejzaostalejší. Je to dáno především tím, že islámské právo je úzce spjato s islámem jako náboženstvím, a tedy i způsobem života. Korán v dnešní podobě vznikl v 7. století a podobně jako v křesťanské Bibli jsou v něm, kromě jiného, popsána pravidla, podle kterých by se měl správný muslim řídit. Provázanost Koránu a práva však značně komplikuje moderní doba, která s sebou přináší spoustu novinek, které korán logicky nezná, a tudíž neupravuje. Vzhledem k tomu, že

⁵⁷ <http://eurabia.parlamentnilisty.cz/Articles/3712-soukromy-terorismus-tvare-znicene-kyselinou.aspx> [online], 29. 3. 2012.

⁵⁸ Khidayer, E., *Arabský svět – jiná planeta?* 1. vydání, Praha: Mladá fronta, 2011, s. 125.

v koloniální době byly islámské země koloniemi zemí evropských, převzaly z části i jejich kontinentální právo. „*Islámské právo platí zpravidla vedle kodifikovaného práva převzatého z dřívějšího práva metropolitního anebo samo někde tvoří součást této kodifikace. Islámské právo není tedy totožné s právem islámských zemí, a dokonce už ne jen arabských, nýbrž zpravidla tvoří jen jeho část.*“⁵⁹

Aplikaci koránu na běžné věci moderní doby obstarávají speciální právníci, vykladači norem, obecně zvaní ulamá. Stejně tak jako celý islám i muslimské právo se dělí na sunnitské a šíitské. Šíitské právo se používá např. v Iránu a Iráku, většina muslimských zemí pak aplikuje právo sunnitské. Základními prameny tohoto práva jsou vedle koránu sunna (tradice o skutcích a výrocih připisovaných prorokovi), idžmá (konsens islámského společenství o určitých pravidlech) a kijás. Kijás je analogie odvozovaná od základních formálních pramenů. Pokud ty zakotvují nějaké pravidlo, pomocí kijásu se aplikuje na různé případy. Přesto ale platí zásada taklíd, která stanovuje naprostou neměnnost islámského tedy božího práva, a to ani jeho doplňováním. V praxi se ale toto přizpůsobování a pozměňování islámského práva děje vcelku běžně. Je to logické, vezmeme-li v úvahu, že právo musí upravit i takové instituty, jako je například právo v dopravě, při obchodování nebo při bezhotovostním styku.

Trestné činy jsou v islámském právu rozděleny do tří skupin - činy trestané podle koránu, činy trestané podle uvážení soudu a činy podléhající oprávněné pomstě. V první skupině jsou trestné činy, které narušují bohem určený morální řád. Mezi tyto prohřešky patří cizoložství, loupežné přepadení nebo zabití. Tresty v této skupině jsou fyzického charakteru a trest bývá absolutní, tedy výjimečný. Provádí se ukamenováním (zejména v případě cizoložství), dále stětím mečem, oběšením nebo zastřelením.⁶⁰ Druhá skupina je o poznání mírnější. Řadí se sem menší krádeže nebo lichva a soudce uděluje trest podle vlastního uvážení samozřejmě v souladu s šáriou. Zde se uplatňují tresty odnětí svobody. Kromě těchto běžných trestných činů z hlediska kontinentální právní kultury však jsou tu i trestné činy vyznívající poněkud absurdně. Mimo trestání homosexuality je např. možné v muslimských

⁵⁹ Knapp, V., Teorie práva..., s. 102.

⁶⁰ V literatuře jsou popsány případy ukamenování vcelku přesně. Například v Afghanistanu se tyto popravy prováděly jako zpestření fotbalových zápasů. V poločase byla do připravené jámy umístěna domnělá cizoložnice a fanoušci jí během pauzy ukamenovali. Poté bylo tělo odneseno, kameny uklizeny a fotbalový zápas před bouřícími davy pokračoval.

státech dostat až pětiletý trest odnětí svobody za žertování o islámu nebo otřesení víry muslimů.⁶¹

Na rozdíl od druhé skupiny je ve třetí skupině výskyt výjimečného trestu zcela běžný. Sem spadají, jak už bylo řečeno výše, trestné činy podléhající soukromé mstě, především vraždy. Právo pomsty náleží nejbližšímu příbuznému zavražděného. Ten se může rozhodnout, zda požádá o život za život nebo přijme takzvanou cenu krve. Cena krve je institut, který umožňuje, aby zmocněný příbuzný místo další vraždy přijal peněžní kompenzaci. Z výjimečného trestu, který má být veden právem pomsty rodiny zavražděného, se tak stává obchod. Přesto, že Korán hlásá přiměřenost trestů, i když krevní mstu přímo dovoluje, jsou mrzačící tresty nebo tresty smrti stále jedněmi z nejčastějších v arabských státech. Bylo by asi dobré zmínit, že problematika přílišného ukládání trestů smrti není zakotvena v Koránu jako takovém, ale je problémem spíše zmíněných vykladačů práva.

⁶¹ Podle serveru info.pravdaoislam.cz byl v roce 2006 v Maroku odsouzen k půlročnímu trestu odnětí svobody německý turista za pokus o otřesení víry muslimů. Podle marockého soudu se provinil tím, že mladým muslimům rozdával materiály o křesťanství.

10 Návrhy de lege ferenda

V této kapitole jsem nucena konstatovat, že k žádným návrhům de lege ferenda jsem během psaní své diplomové práce nedospěla. Plně souhlasím se stávající právní úpravou výjimečného trestu v České republice a závěry, které jsem vyvodila ze studia materiálů potřebných pro napsání této práce, obšírněji zhodnotím v závěru.

11 Závěr

V první řadě bych chtěla podotknout, že ač jsem od počátku přistupovala k psaní diplomových prací v oboru Právo a právní vědy obecně velice skepticky, byl pro mě tento počin značným přínosem. Podle mého názoru se musí každému jevit problematika výjimečného trestu velmi zajímavou už jen z toho titulu, že kdo z nás si dokáže představit, že by byl po dobu více než 20 let izolován od běžného života, který zná, od svých blízkých a zejména od své rodiny. V první kapitole své diplomové práce jsem se zabývala vývojem a historií trestů a z této kapitoly i z lidské podstaty vyplývá, že prvním impulsem pro trestání byla pomsta, která je podle mého názoru hluboce zakořeněna v každém z nás. Jen vývoj společnosti a nutnost zdržovat se v mezích vymezených právem posunula lidstvo do té fáze, že pokud je nám nebo našim blízkým závažným způsobem ublíženo, nebereme spravedlnost do vlastních rukou.

To samozřejmě neplatí všude na světě a v kapitole deváté, zejména v kapitolách 9.5 a 9.6 se lze blíže seznámit se způsobem, jakým způsobem jsou ještě schopné jiné země či kultury s lidským životem a s trestem jako takovým nakládat. Život a zdraví lidí je nutno považovat za nejdůležitější společenskou hodnotu. Ochrana lidského života v českém zákonodárství vychází z ustanovení článku 6 Listiny základních práv a svobod, které zdůrazňuje, že každý má právo na život, a proto nikdo nesmí být zbaven života. Trestní právo pak poskytuje důraznou ochranu zvláště proti útokům vůči životu a zdraví, která u pachatelů těch nejzávažnějších deliktů vrcholí právě v možnosti ukládání výjimečného trestu. O těch, kteří do této kategorie spadají, a o přístupu k nim, je moje diplomová práce.

Nutno říci, že stávající právní úprava v České republice je podle mého názoru velice zdařilá, v ničem nezaostávající za ostatními zeměmi EU. Podle mého názoru je to dáno dlouhým historickým vývojem i množstvím kvalitních právníků, kteří se na stávající úpravě podíleli. Trestněprávní aspekty ukládání výjimečného trestu naše právní úprava striktně vymezuje, čímž je významným způsobem omezen prostor pro případy, kdy by mohly vzniknout pochybnosti o jeho uložení. Usuzuji tak i z počtu odsouzených k výjimečným trestům, kterých opravdu na počet obyvatel není mnoho,

což ponechává výjimečnému trestu jeho výjimečnost, společnosti zajišťuje potřebnou ochranu a pachatelům možnost nápravy a návratu do běžného života.

Překvapením pro mě byla právní úprava na Slovensku, která patří mezi nejpřísnější v Evropě. Institut nemožnosti podmíněného propuštění, který se mimo jiné praktikuje i v Rakousku, mi připadá poměrně kontraproduktivní, neboť tak odsouzení bez možnosti podívat se ještě někdy na svobodu ztrácí jakoukoliv motivaci ke spolupráci, dalšímu vzdělávání nebo ke změně pozic v žebříčku hodnot. Převychování vězňů do nevyšší možné míry nápravy by mělo být hlavním účelem trestu, ač se k tomu veřejnost mnohdy staví nevnímavě. V tomto ohledu však současnou poradenskou a výchovnou práci v českých poměrech s vězni nepovažuji za dostačující. Je to dáno jednak velkou přeplněností věznic, a jednak značným nedostatkem financí na kvalitní a hlavně kvalifikovaný personál. Zájem o vzdělávání je ze strany vězňů poměrně nízký, uvážíme-li fakt, že pracovních míst pro osoby ve výkonu trestu je málo a tím méně pro osoby s výjimečným trestem. Přeplněnost, frustrace a nedostatek personálu v kombinaci s nudou může vytvářet podhoubí pro myšlenky na útěk a jeho případnou realizaci. Takto ale samozřejmě nedojde k žádané nápravě odsouzeného a zvyšuje se míra rizikovosti takové osoby pro společnost.

Nebylo by ale správné tvrdit, že vězeňští psychologové a pedagogové mohou činit zázraky, a je všeobecně známo, že nelze pomáhat člověku, který sám o pomoc nestojí. V tomto ohledu by bylo vhodné zamyslet se nad rodinnými dispozicemi odsouzených k výjimečnému trestu. Vzhledem k číslům uvedeným v kapitole 6. Kriminologické aspekty výjimečného trestu, lze říci, že mnoho osob s výjimečným trestem pochází ze značně nevyhovujících podmínek, ať už se jedná o vzdělání a vzory rodičů nebo finanční nouzi, bylo by tedy zřejmě efektivnější, snažit se snižovat počty udělených výjimečných trestů spíše prevencí než následným napravováním. Je však otázkou psychologickou a v neposlední řadě finanční, zda a nakolik je tato prevence možná.

12 Resumé

The M. A. thesis, as the title itself gives hints, offers a comprehensive analysis of the phenomenon of the so-called exceptional punishment. The exceptional punishment in the case of the Czech Republic means either life sentence for the convict or twenty to thirty years imprisonment. It is undisputable that sanctions play an extremely important role in the legal system of a society as they are nothing else than one of the most essential tools of enforcing law. When it comes to the question of the content of the thesis, it is first and foremost necessary to realize that exceptional punishment is imposed only in the most serious cases and it is quite natural that it evokes both discussions and disputes.

Personally, I am interested in the imposition of the exceptional punishment on a long-term basis and I am likewise interested not only in the case of the Czech Republic but also in other countries from various legal systems. Therefore, I am convinced that it is indeed important to explore the researched problem from various different angles. Moreover, this is also the main reason why the content of the thesis is divided into two main parts and why particular emphasis is put on both the theoretical and the practical part of the matter. Last but not least, I hold the view that without a comparative perspective it would not be possible to encompass the complexity of the issue in concern.

The first part of the thesis is devoted to the elementary theoretical institutes of punishment as such, i.e. what are the purposes, functions and general conceptions of punishment. In addition, particular attention is given to the history of punishments not only in today's Czech Republic but, to a certain extent, also worldwide. This part is followed by an analysis of the exceptional punishment according to its position in the current criminal law code of the Czech Republic. It is needless to say that questions dealing with underage perpetrators, punishment reconsideration and conditional release are also not omitted. Last but not least, the thesis examines the criminal law aspects of the matter, different types of exceptional punishments and the conditions for imposing it on convicts.

On top of that, as the thesis aims at presenting a thorough research into the question of exceptional punishment criminological aspects of the matter are not left

aside. Issues such as the perpetrator's personality, victimology or violent criminality are taken into consideration. In addition, the thesis also deals with re-socialization possibilities and chances of the condemned and the omnipresent problem of expert assessments. Furthermore, particular attention is devoted to the execution of the sentence, to the living conditions in the most notorious Czech prisons and to the educational and work possibilities for the exceptional punishment convicts. The last part of the thesis attempts to compare the imposition of the exceptional punishment in selected countries with regard to their legal system (the continental, Anglo-Saxon and Arab legal systems).

On the whole, it can be argued that current legal regulations in the Czech Republic are indeed well done. The Czech legal regulations exactly define in which cases the exceptional punishment can be imposed and, therefore, there is not space for doubts about its imposition. However, the current consulting and educational guidance for convicts is everything but sufficient. The most alarming problems the Czech prison service has to face are the overcrowding of prisons, lack of appropriate finances and shortage of first-rate and qualified staff.

13 Seznam použité literatury

13.1 Zákony

1. Zákon č. 40/2009 Sb. podle stavu k 1. 1. 2012, trestní zákoník.
2. Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád.
3. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.
4. Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže.
5. Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti.

13.2 Sekundární literatura

1. Navrátilová, J.: Výjimečný trest. Nakladatelství Leges, Praha 2010.
2. Malý, K. - Sivák, F.: Dějiny státu a práva v Československu do r. 1918. Panorama, Praha 1988.
3. Štablová, R.: Kriminologie. Studijní texty, Praha 2008.
4. Netík, K. - Netíková, D. - Hájek, S.: Psychologie v právu. Úvod do forenzní psychologie. Skripta. 1. vydání, C. H. Beck, Praha 1997.
5. Knapp, V.: Teorie práva. 1. vydání. C. H. Beck, Praha 1995.
6. Mezník, J. – Kalvodová, V. – Kuchta, J.: Základy penologie. Masarykova univerzita. Brno 1995.
7. Štěrba, V.: Penologie. Armex Publishing s.r.o. Praha 2007.
8. Kalvodová, V.: Trest odnětí svobody na doživotí. Masarykova univerzita, Brno 1995.
9. Khidayer, E.: Arabský svět – jiná planeta?. Mladá fronta, Praha 2011.
10. Bílý, J.: Právní dějiny na území České republiky. Linde Praha, Praha 2003.
11. Veselý, L.: Doživotí. Nakladatelství XYZ, Praha 2007.

13.3 Internetové zdroje

<http://www.cak.cz>

<http://www.vscr.cz>

<http://www.novinky.cz>

<http://www.psp.cz>

<http://www.cspychiatr.cz>

www.deathpenaltyinfo.org

<http://www.amnesty.cz>

<http://www.zbierka.sk>

<http://www.zvjs.sk>

<http://cz.iq-test.eu/faq/>

<http://www.nasepenize.cz/>

<http://www.online.muni.cz/>

<http://www.novinky.cz/>

<http://eurabia.parlamentnilisty.cz/>

<http://info-koktejl.cz/>

